

SH. ALLANIYAZOVA, J. TAN'IRBERGENOV

**QARAQALPAQ TILIN
WOQI'TI'WDA INNOVACIYALI'Q
TEXNOLOGIYALAR**

TELEGRAM KANALIMIZ
@KITAPXAN
T.ME/KITAPXAN

«BILIM»

O'ZBEKISTAN RESPUBLIKASI JOQARI HA'M WORTA
ARNAWLI' BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI

BERDAQ ATI'NDAG'I' QARAQALPAQ
MA'MLEKETLIK UNIVERSITETI

Sh.Allaniyazova, J.Tan'irbergenov

QARAQALPAQ TILIN WOQI'TI'WDA INNOVACIYALI'Q TEXNOLOGIYALAR

(Woqi'w qollanba)

Шокуртум Аиғуға эң шоқси тилеклер менен!

Тақирберген В. И. *Tan'irbergenov*

NO'KIS
«BILIM»
2015

UOK 811.512.121 (072) Sh.Allaniyazova., J.Tan'irbergenov. «Qaraqalpaq tilin
KBK 81.2 Qar woqi'ti'wda innovaciya'lıq texnologiyalar». Woqi'w
A — 53 qollanba. 60 bet.

UOK 811.512.121 (072)
KBK 81.2 Qar
A — 53

Woqi'w qollanbada qaraqalpaq tilin woqi'ti'wda interaktiv metodlardan paydalani'w jollari' so'z yetiledi. Wonda mashqalali' soraw, aqi'li'y hu'jim, klaster, bilemen, biliwdi qa'leymen, bilip aldi'm, venn diagrammasi', bali'q skleti, sinkveyn, bumerang, PSMU, zigzag, insert, blic-soraw, kishi toparlarda islew metodlari'n qaraqalpaq tili sabaqlari'nda qollani'w boyi'nsha ko'rsetpeler berilgen.

Miynet uluwma bilim beretug'i'n mektep mug'allimlerine, licey, kolledj, joqari' woqi'w worni' woqi'ti'wshi'lari' menen studentlerine arnalg'an.

Juwapli' redaktor

M. Qudaybergenov — Filologiya ilimlerinin' doktori', professor.

Pikir bildiriwshiler:

M. Qudaybergenov — Filologiya ilimlerinin' doktori', professor,

M. Qurbanov — Filologiya ilimlerinin' kandidati'.

Woqi'w qollanba Berdaq ati'ndag'i' Qaraqalpaq ma'mleketlik universitetinin' ilimiy-metodikali'q Ken'esinin' 2015-jil' iyun ayi'ni'n' 30-sa'nesindegi 1-sanli' protokoli' menen tasti'yi'qlang'an ha'm baspag'a usi'ni'lg'an.

© Sh.Allaniyazova,
J.Tan'irbergenov
© «Bilim» baspasi', 2015-j

ISBN 978-9943-4434-4-0

KIRISIW

«Innovaciya» — inglisshe innovacion so'zinen ali'ng'an boli'p, jan'ali'q kirgiziw, jan'ali'q degen ma'nisti bildiredi. Innovaciya'lıq texnologiyalar pedagogikali'q proceste woqi'ti'wshi' ha'm woqi'wshi' xi'zmetine jan'ali'q, wo'zgerisler kirgiziw boli'p, woni' a'melge asi'ri'wda tiykari'nan interaktiv usi'llardan paydalani'ladi'.

Usi' waqi'tqa shekem bilim beriwde studentlerdi (yaki woqi'wshi') tek tayar bilimlerde iyelewge u'yretip kelingen yedi.

Bunday usi'l student yaki woqi'wshi'lardi' wo'z betinshe pikirlew, do'retiwshilik qa'biletin, izleniwshiligin pa'seytip, sheklep qoyadi'. Usi'g'an baylani'sli' ha'zirgi da'wirde bilimlendiriw sistemasi'nda, mektep, akademiya'lıq licey ha'm ka'sip-wo'ner kolledjlerinde joqari' woqi'w wori'nlari'nda woqi'ti'wda interaktiv metodlar qollani'lmaqta.

/Ha'zirgi ku'nde ta'lim procesinde interaktiv metodlardi' (innovaciya'lıq, pedagogikali'q ha'm xabar texnologiyalari') paydalani'p, ta'limnin' sapasi'n artti'ri'wg'a bolg'an qizig'i'wshi'li'q, itibar ku'nnen-ku'nge ku'sheyip barmaqta. >

Zamanago'y pedagogikali'q texnologiyalardan paydalani'p wo'tilgen sabaqlar studentler (yaki woqi'wshi'lar) iyeleytug'i'n bilimlerin wo'zleri izlep tabi'wi'na, wo'z betinshe u'yrenip talqi'lawi'na, ha'tte juwmaqlari'n da wo'zleri islewine qarati'lg'an. Bul proceste woqi'ti'wshi' jeke adam ha'm ja'ma'a'ttin' qa'liplesiwi, bilim ali'wi' ha'm ta'rbiyalani'wi'na sharayat jaratadi', soni'n' menen birge basqari'wshi', sho'lkemlestiriwshi ha'm bag'darlawshi' wazi'ypasi'n atqaradi'. Bunday woqi'w procesinde student (yaki woqi'wshi') tiykarg'i' figurag'a aylanadi'.

Pedagog ali'mlar jillar dawami'nda ta'lim sistemasi'nda:

Nege woqi'tami'z?

Neni woqi'tami'z?

Qalay woqi'tami'z? sorawlari'na juwap izlew menen bir qatarda qalay yetip sapali' ha'm na'tijjeli woqi'ti'w mu'mkin? — degen sorawga juwap izleydi.

/Bu'gingi ku'nde bilimlendiriw sistemasi'ni'n' woqi'w-ta'rbiya'lıq procesinde pedagogikali'q texnologiyalardan paydalani'wg'a ayri'qsha itibar berilip ati'rg'anli'g'i'ni'n' sebepleri to'mendegiler:

Birinshiden, pedagogikali'q texnologiyalarda jeke adamdi' rawajlandi'ri'wshi' ta'limdi a'melge asi'ri'w imkaniyati'ni'n' ken'liginde. Bilimlendiriw haqqi'ndag'i' ni'zam ha'm Kadrlar tayarlawdi'n' milliy bag'darlamasi'nda rawajlandi'ri'wshi' ta'limdi a'melge asi'ri'w ma'selesine ayri'qsha itibar qarati'lg'an.

Yekinshiden, pedagogikali'q texnologiyalar woqi'w-ta'rbiya procesinde sistemali' xi'zmet penen qatnas jasawdi' ken'nen paydalani'w imkaniyati'n beredi.

U'shinshiden, pedagogikali'q texnologiya woqi'ti'wshi'ni'n' ta'lim-ta'rbiya procesinin' maqsetlerinen baslap, diagnostikali'q sistemani' du'ziw ha'm bul process bari'si'n qadag'alawg'a shekem bolg'an texnologiyali'q shi'nji'rdi' a'melge asi'ri'wdi' aldi'nnan jobalasti'ri'p ali'wg'a bag'darlaydi'.

To'rtinshiden, pedagogikali'q texnologiya jan'a qurallar ha'm xabar usi'llari'n qollani'wg'a tiykarlang'anli'g'i' sebepli, wolardi'n' qollani'li'wi' Kadrlar tayarlawdi'n' milliy bag'darlamasi' talaplari'n a'melge asi'ri'wdi' ta'miynleydi'.

Woqi'w-ta'rbiya procesinde pedagogikali'q texnologiyalardi'n' duri's ja'riya yetiliwi woqi'ti'wshi'ni'n' bul proceste tiykarli' sho'lkemlestiriwshi yamasa ma'sla'ha'tshi si'pati'nda xi'zmet ju'rgiziwine ali'p keledi. Bul bolsa woqi'wshi'dan yerkinlikti, do'retiwshilikti ha'm shi'damli'li'qti' talap yetedi.

Ha'rqanday pedagogikali'q texnologiyani' woqi'w-ta'rbiya procesinde qollani'li'w jeke xarakterden kelip shi'qqan halda, woqi'wshi'ni' kim woqi'ti'p ati'rg'anli'g'i' ha'm woqi'ti'wshi' kimdi woqi'ti'p ati'rg'anli'g'i'na baylani'sli'. Pedagogikali'q texnologiyalar tiykari'nda wo'tkizilgen shi'ni'g'i'wlar jaslardi'n' a'hmiyetli turmi'sli'q tabi'slar ha'm mashqalalarg'a wo'z pikirlerin bildiriwlerine umti'li'wlari'n qanaatlandi'ri'p, wolardi' pikirlewge, wo'z ko'z-qaraslari'n tiykarlawg'a imkaniyat jaratadi'. Usi'g'an baylani'sli' ilimpaz ha'm metodistlerdi woqi'w procesin texnologiyalasti'ri'wg'a, yag'ni'y woqi'ti'wdi' islep shi'g'ari'wg'a baylani'sli' ani'q isenimli na'tiyje beretug'i'n texnologiyali'q proceske aylandi'ri'wg'a uri'ni'p ko'riw mu'mkin degen pikirge ali'p keldi. Bunday pikirdin' payda boli'wi' pedagogika iliminde jan'a pedagogikali'q texnologiya tu'sinigin payda yetti.

Texnologiya — grek tilinen ali'ng'an boli'p, «texnos» (tecne) — wo'ner, ustali'q, sheberlik ha'm «logos» (logos) — ilim so'zlerinen quralg'an boli'p, «ustali'q, sheberlik pa'ni» ma'nilerin an'latadi'.

• Interaktiv so'zi inglizshe «inter» wo'z ara «act» ha'reket ma'nisin bildirip, interaktivlik wo'z ara birgelikte ha'reket yetiw, birge islesiw,

so'ylesiw, birgelikte wo'zlestiriw degen ma'nilerde qollani'ladi'. Interaktiv woqi'ti'w birinshi gezekte woqi'wshi'lardi'n' wo'z ara gu'rrin'lesiw, pikir ali'si'wi', bir-birine u'yretiwi arqali' bilimlerde wo'zlestiriwge bag'darlang'an pedagogikali'q xi'zmet.

• Interaktiv woqi'ti'w usi'llari' woqi'wshi'lardi'n' bilim ali'w mu'mkinshiligin, wolardi'n' belsendiligin rawajlandi'radi'.

Ha'rbir pa'ndi woqi'ti'wdi'n' na'tiyjeliligi woqi'ti'wshi'ni'n' woqi'ti'w metodlari'n jaqsi' biliwi, metodti' duri's tan'lay biliwi ha'm woni' qollani'p biliwi menen baylani'sli'. Sonli'qan bilim beriw metodlari' metodikani'n' yen' basli' ma'selelerinin' biri. «Metod» so'zi grekshe so'z boli'p izleniw yaki biliw joli' degen ma'nilerdi an'latadi'. Bul tu'sinik filosofiyali'q ha'm didaktikali'q ma'nilerge iye.

Filosofiyali'q ma'nide metod tu'sinigi ta'biyat ha'm ja'miyet ha'diyselerin baqlaw, izertlew ha'm u'yreniw usi'li' ha'm ilimiy tiykarda qatnas jasaw degendi bildiredi. Al, didaktikali'q ma'nide jaslardi' bilim ha'm ko'nlikpeler menen qurallandi'ri'w jollari'n an'latadi'.

Demek, metod teoriyali'q bilim beriwdin' usi'llari'n, woni' a'melde qollana biliw ko'nlikpelerin payda yetiwidin' jollari'n ko'rsetedi. Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodlari' degende woqi'ti'wdi'n' usi'l ha'm qurallari'n tu'sinimiz. Ma'selen, qaraqalpaq tili mug'allimi woqi'wshi'larg'a ti'yanaqli' bilim beriwde, teoriyali'q materialdi' woqi'wshi'lardi'n' ha'r ta'repleme wo'zlestirip ali'wi'na qolayli' metodlardi' tan'lap aladi'. Bul woqi'ti'w metodi' boli'p tabi'ladi'. Bul ushi'n qaraqalpaq tili mug'allimi yen' aldi' menen wo'z qa'nigelig boyi'nsha lingvistikali'q tu'siniklerdi ha'r ta'repleme iyelegen boli'wi', materialdi' tu'sindiriw usi'llari'n teren' biliwi kerek.

Woqi'ti'w metodlari'n tan'lawda yen' a'hmiyetli yeki ma'sele na'zerde tuti'ladi'.

a) woqi'wshi'lardi'n' teoriyali'q bilimdi iyelew qa'bileti; b) u'yrenilgen bilimdi a'meliy shi'ni'g'i'wlar menen sapali' wo'zlestiriw ha'm a'melde qollana biliwi.

Woqi'ti'w metodlari'ni'n' sistemasi'n ani'qlawda negizinen to'mendegi belgilerdi ko'rsetiw mu'mkin:

- 1) tiyisli pa'ndi woqi'ti'wda woni'n' barli'q ta'repin qamti'wi;
- 2) u'yreniwge tiyisli materiallardi' tu'siniwi ha'm wo'zlestiriwi ushi'n za'ru'r bolg'an barli'q metodikali'q usi'llardi'n' wo'z ara baylani'si'wi ha'm woni'n' bir maqsetke qarati'li'wi;
- 3) woqi'ti'w mazmuni'ni'n' tiykarli' bo'legin quraytug'i'n barli'q metodlar ushi'n qollani'latug'i'n uluwma didaktikali'q principlerdin' birligi;

Du'nya ju'zi didaktik ali'mlari' keyingi ji'llarda ta'lim metodlari' ha'm wolardi'n mazmuni'na baylani'sli' ilimiy izertlewler ali'p bard'i'. Wolar woqi'ti'w metodlari'na tu'rlish talqi' jasaydi'.

Ayi'ri'm ilimpazlar (E.I. Perovskiy, E.P. Golant) ta'lim metodlari'n bilim beriw da'rejesine qaray awi'zeki, ko'rsetpeli ha'm a'meliy metodlarga bo'lse, yekinshi topar ilimpazlar (M.A. Danilov, B.P. Esipov) ma'lim da'rejedegi sabaqlarda bilim beriw da'rejesinen kelip shi'g'i'p bilimlardi iyelew, ko'nlikpe ha'm uqi'pli'li'qti' qa'liplestiriw iyelegen bilimlerin bekkemlew, bilim ha'm ko'nlikpelerin tekseriw ha'm bahalaw si'yaqli' metodlarga bo'ledi. Yu.K. Babanskiy woqi'w metodlari'n u'sh toparg'a aji'ratadi':

1. Woqi'wshi'lardi'n' woqi'w-biliw qa'biletin payda yetiw.
2. Woqi'wshi'lardi'n' woqi'w-biliw qa'biletin bahalaw.
3. Woqi'wshi'lardi'n' woqi'w-biliw qa'biletin tekseriw metodlari'.

To'rtinshi topar ilimpazlar (M.N. Skatin, I.Ya. Lerner) biliw qa'biletinin' wo'zine ta'n wo'zgesheliklerinen kelip shi'g'i'p ta'lim metodlari': 1) tu'sindiriw; 2) qayta yeslew metodi'; 3) mashqalali' bayan yetiw; 4) izleniwshilik metodi'; 5) do'retiwshilik ha'm ilimiy metodlarga bo'ledi. Bul metodlar tildi woqi'ti'w metodikasi'na da sa'ykes keledi.

Tu'sindiriw metodi'nda do'retiwshi ta'repinen bilimlar tayar hali'nda beriledi. Teoriyalig' material tu'sindiriledi ha'm mi'sallar menen da'llenedi. Woqi'wshi' woni' ti'n'laydi' ha'm yadta saqlawga ha'reket jasaydi'. Qayta yeslew metodi'nda woqi'wshi' berilgen tapsi'rmani' bilimlarga tiykarlang'an halda yamasa u'lgige qarap wo'z betinshe wori'nlaydi'.

Mashqalali' bayanlaw metodi'nda woqi'ti'wshi' woqi'wshi'lar aldi'na bir mashqalali' qoyadi' ha'm wolardi' wo'z betinshe sheshiwine imkaniyat jaratadi'. Ta'limnin' bul metodi'nda woqi'w materialini' woqi'wshi' woqi'ti'wshi'ni'n' basshi'li'g'i'nda wo'z betinshe talqi'lawi', baqlawi' ha'm uluwmalasti'ri'wi' menen aji'rali'p turadi'. Ha'zirgi da'wirde joqari' woqi'w wormi'nda woqi'ti'li'p ati'rg'an mashqalali' lekciyalar usi' metodqa tiykarlanadi'.

Izleniwshilik metodi'nda woqi'ti'wshi' woqi'ti'w procesinde bir mashqalali' wortag'a qoyadi', biraq woni' sheshiw jollari'n ko'rsetpeydi. Ha'rbir woqi'wshi' mashqalali' sheshiw ushi'n wo'zinshe izlenedi. Qi'yi'nshi'li'q tuwdi'rg'an jerlerinde woqi'ti'wshi' ja'rdem ko'rsetedi. Woqi'wshi' bul ja'rdemdi mug'allimnin' tu'sindiriwinen, woqi'wshi'lardi'n' wo'z ara a'n'gimelesiwinen, sabaqli'qlardan ali'wi' mu'mkin.

Izertlew (do'retiwshilik) metodi'. Bul metod woqi'wshi'dan toli'q do'retiwshilikni talap yetedi. Jan'a bilimlardi ali'w ushi'n woqi'wshi' wo'zi islewi, wo'z betinshe islewege u'yreniwi kerek. Woqi'ti'wshi' ta'repinen berilgen a'meliy tapsi'rmanlar woqi'ti'wshi'ni'n' ja'rdemsiz wori'nlanadi'. Bunda student ilim-izertlew jumi'slari'na u'yrenedi.

Bul ko'rsetilgen metodlar ta'limnin' uluwma ni'zamli'qlari'nan kelip shi'g'i'p barli'q pa'nlardi woqi'ti'wda basshi'li'qqa ali'nadi'.

Qaraqalpaq tilinin' woqi'ti'w metodikasi'nda usi' waqi'tqa shekem mekteplerde qollani'li'p kiyati'rg'an metodlarga: mug'allimnin' tu'sindiriwi, gu'rri'n', til ha'diyselerin baqlaw ha'm talqi'law, grammatikali'q tallaw, shi'ni'g'i'wlar, kitap penen islesiw metodlari' kiredi. Bul metodlar qayta yeslewege qarati'lg'an metodlar boli'p, woqi'wshi'lardi'n' pikirlew qa'biletin rawajlandi'ri'wg'a tosqi'nli'q jasaydi'. Bunda tek woqi'ti'wshi'ni'n' iskerligi na'zerde tuti'ladi'. Woqi'wshi' di'qqattan shette qaladi'. Sonli'qtan, sabaqta woqi'ti'wshi' ha'm woqi'wshi'ni'n' iskerligin asi'ri'w ushi'n jan'a metodlardan paydalani'w talap yetiledi. Woqi'wshi' yaki studenttin' wo'z betinshe islewine ayri'qsha di'qqat awdari'w kerek. Usi'lardi' yesapqa ali'p ta'lim metodlari'n yeki toparg'a aji'rati'w mu'mkin.

1. Woqi'ti'wshi'ni'n' iskerligine baylani'sli' metodlar.
2. Woqi'wshi'ni'n' iskerligine baylani'sli' metodlar.

Woqi'ti'wshi'ni'n' iskerligine baylani'sli' metodlardi':

- 1) bilimlardi tayar hali'nda beriw;
- 2) bilimlardi mashqalali' jol menen bayan yetiw metodlari'na bo'lse boladi'.

Bilimlardi tayar hali'nda beriw yen' ko'p tarqalg'an metod boli'p, tu'sindiriw, lekciya arqali' beriledi. Til ha'diyselerin tu'sindiriw, woqi'wshi', student biliminin' bos ta'replerin toli'qti'ri'w, qosi'msha mag'luwmat beriw, sorawlarg'a juwap beriw maqsetinde qollani'ladi'. Bul metodi'n' unamli' ha'm unamsi'z ta'repleri bar. Unamli' ta'repi waqi't u'nemlenedi, bilimdi bekkemlewege, ta'kirarlawga aji'rati'lg'an waqi't ko'birek boladi'. Al, unamsi'z ta'repi woqi'wshi' yaki studenttin' pikirlew qa'bileti shegaralanadi', tek ti'n'lawshi'g'a aylani'p qaladi'. Bul metodtan paydalani'wda to'mendegilerge itibar beriw kerek:

— woqi'ti'wshi'ni'n' so'ylew ma'deniyati'na itibar beriledi, sebebi a'piwayi', mazmunli', ko'rکم, ta'sirli ha'm izbe-iz bayanlang'an pikir woqi'wshi'da bilimg'e bolg'an qi'zi'g'i'wshi'li'q woyatadi';

— woqi'w materialini' belgili bir rejege tiykarlani'p bayan yetiw;

— bilimlardi tayar hali'nda bayanlaw ha'm wog'an woqi'wshi'ni' isindiriw ha'm tiykarlap beriw.

Bulardan basqa til faktlerin talqi'law ushi'n keltirilgen mi'sallardi'n ilimiy, ko'rkem ha'm ta'rbiyalı'q a'hmiyeti boli'wi'n ta'miyinlew. Bilimlerdi tayar hali'nda bayan yetiwde woqi'wshi' yaki studenttin' di'qqati'n u'yrenilip ati'rg'an materialdi'n tiykarg'i' ta'replerine qarati'w, keyin de u'yreniliwi tiyis materiallarg'a jol-joba beriw u'lken a'hmiyetke iye.

Bilimlerdi mashqalali' jol menen bayan yetiw metodi'. Bul metod woqi'wshi' yaki studenttin' wo'z betinshe islewine tiykar boladi'. Til materiallari'n tayar hali'nda wo'zlestirmey, wo'zinshe izleniw, pikirlew arqali' sheshiwge u'yrenedi. Wortag'a taslang'an mashqala jo'ninde woylanadi', woni' sheshiwge ha'reket jasadı'. Demek, woqi'wshi'ni'n' isshen'ligi, do'retiwshiligi artadi'.

Mashqalali' soraw metodi' — woqi'wshi'larg'a mashqalali' jag'daylardi'n' sebep ha'm aqi'betlerin talqi'law ha'm de wolardi'n' sheshimin tabi'w boyi'nsha ko'nlikpelerin rawajlandi'ri'wg'a qarati'lg'an metod.

Mashqalali' soraw metodi'ni'n' du'zilisi

- Mashqalali' jag'day tu'sindiriledi.
- Toparlar mashqalali' jag'daylardi'n' kelip shi'g'i'w sebeplerin ani'qlaydi'.
- Toparlar mashqalali' jag'daylardi'n' aqi'betleri tuwrali' pikir ju'ritedi.
- Toparlar mashqalali' jag'daydi' sheshiw jollari'n islep shi'g'adi'.
- Tuwri' sheshimler tan'lap ali'nadi'.

Mashqalali' ta'limnin' abzallı'g'i'

- Ta'lim beriwshi ta'repinen woqi'wshi'lardi'n' woqi'w islerinde mashqalali' sharayatti' payda yetiw, woqi'w wazi'ypalari'n ha'm mashqalalari'n sheshiw arqali' bilimlerde rawajlandi'ri'w boyi'nsha biliw iskerligin basqari'w

Mashqalali' ta'limnin' tiykarg'i' maqsetleri

- Ti'n'lawshi'lardi'n' pikirlew ha'm woylaw qa'biletlerin rawajlandi'ri'w;
- Mashqalali' sheshimin wo'z betinshe tabi'w arqali' toplan'gan bilim ha'm ko'nlikpelerin artti'ri'w;
- Do'retiwshilik ko'nlikpelerin qa'liplestiriw;

- Isker do'retiwshi insandi' rawajlandi'ri'w;
- Logikali'q pikirlewdi rawajlandi'ri'w;

Bilimlerdi mashqalali' jol menen bayan yetiw woqi'wshi'ni'n' (yaki studentlerin') do'retiwshilik imkaniyatlari'n ken'eyttiredi, wo'z pikirin yerkin ayta biliwge u'yretedi. U'yrenilip ati'rg'an bilimge qi'zi'g'i'wshi'li'g'i' ku'sheyedi.

• Qaraqalpaq tili sabaqlari'nda mashqalali' sharayat jarati'w ushi'n to'mendegi usi'llardan paydalani'wg'a boladi':

1. Tilge baylani'sli' faktlerdi talqi'law arqali' mashqalali' sharayat jarati'w. Bul usi'l ja'rdeminde woqi'wshi'lardag'i' bar bol'gan ilimlerde tiykarlani'p, wolarg'a ma'lim yemes mashqalali' sheshiw ushi'n sorawlar qoyi'w mu'mkin. Ma'selen, Ga'p ha'm woni'n' tiykarg'i' belgileri degen tema wo'tilgende: Bir so'z ne ushi'n ga'p boladi'? Ga'ptin' so'zden parqi' nede? degen sorawlar qoyi'wg'a boladi'.

2. Til ha'diyselerin qarama-qarsi' qoyi'w yaki sali'sti'ri'w arqali' mashqalali' soraw qoyi'wg'a boladi'. Sali'sti'ri'w arqali' til ha'diyselerinin' uqsasli'q ha'm wo'zgeshelik ta'repleri ani'qlanadi'. Ma'selen, dizbekli ha'm bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerdi wo'tkende, dizbekli qospa ga'plerdin' bag'i'ni'n'qi'li' qospa ga'plerden wo'zgesheligi nede? degen soraw berilip, yeki ga'pti sali'sti'ri'w arqali' uqsasli'q ha'm wo'zgeshelik ta'replerin ani'qlaw mu'mkin.

3. Til ha'diyselerin uluwmalasti'ri'w arqali' mashqalali' soraw payda boli'wi' mu'mkin. Bul usi'l qaraqalpaq tili pa'ninde induktiv metodqa tiykarlanadi'. Ma'selen, ha'r qi'yli' du'zilistegi ga'pler beriw arqali' woni' talqi'lap, qaratpalar ha'm baslawi'sh ag'za arasi'ndag'i' pari'qti' ani'qlaw tapsi'ri'ladi': Gu'ljan, kitabi'n'di' berip tur. Gu'ljan kitapti' a'keldi.

4. Berilgen teksttin', so'zdin' mazmuni'na tiykarlani'p mashqalali' sharayat jarati'w. Bunda to'mendegishe mashqalali' sorawlar qoyi'li'wi' mu'mkin.

1. Neshe-neshshe, qashan-qashshan so'zlerinin' parqi' bar ma?

2. So'zlerdin' tuwra ha'm awi'spali' ma'nilerin qalay ani'qlaymi'z?

Mashqalali' sorawlar metodi' woqi'ti'w procesinde woqi'wshi'ni'n' woqi'w sheberligine ayri'qsha ken'islik jarati'w mu'mkinshiligin beredi. Woqi'wshi' subyektiv jan'ali'qti' ashi'wg'a yerisedi ha'm mashqalali' sheshiwge do'retiwshilik penen qatnas jasawdi' u'yrenedi. Bul metodti' paydalang'anda sorawlardi' to'mendegi bag'darda beriwimizge boladi':

— izbe-iz sorawlar arqali' studentti yaki woqi'wshi'ni' juwaplardi' wo'zi izlenip tabi'wg'a bag'darlaw maqsetindegi sorawlardi' beriw;

— mashqalani' sheshiwde ha'r tu'rli ko'z qaraslardi', qarama-qarsi' pikirlerdi keltirip shi'g'aratug'i'n sorawlardi' beriw;

— talqi'lawg'a, uluwmalasti'ri'wg'a, sali'sti'ri'wg'a iyermelewshi sorawlardi' beriw;

— sorawlardi'n qoyi'li'wi'nda belgisizliklerdin', ani'q yemesliklerdin' bar boli'wi';

— toli'q yemes, qarsi' keletug'i'n yamasa arti'qsha mag'luwmatqa iye sorawlardi' beriw.

Wolar studentler yaki woqi'wshi'lardi' ani'qli'q kirgiziwge, mug'allimnen qaytadan sorawg'a iyermeleytug'i'n sorawlar boli'wi' kerek.

Qaraqalpaq tili sabaqlari'nda da to'mendegidey mashqalali' sorawlardan paydalansaq boladi'.

1. Omonimiya menen so'zlerdin' ko'p ma'niliginin' parqi' nede?

2. Ka'siplik so'zler menen terminler arasi'nda ayi'rmashi'li'q bar ma?

3. Naqi'l-maqallardi' frazeologiyali'q so'z dizbeklerine kirgiziwge bola ma?

4. Ko'mekshi so'zlerden modal, tan'laq, yeliklewish so'zlerdin' parqi' nede?

5. Ko'plik qosi'mtasi' so'z wo'zgertiwshi me, forma jasawshi' ma?

6. Ga'ptin' du'zilishlik bo'liniwi menen aktual bo'liniwde wo'zgeshelik bar ma?

7. Ga'p penen sintaksislik baylani'sqa tu'speytug'i'n so'zler kiris so'z be, yaki kiris ag'za ma?

8. Dizbekli qospa ga'plerden da'nekersiz qospa ga'ptin' parqi' nede?

Bunday sorawlar woqi'wshi'lardi' til qubi'li'slari'n, grammatikali'q kategoriyalardi' bir-biri menen sali'sti'ri'wg'a, aji'rati'wg'a u'yretedi. Ha'rbir sorawg'a juwap beriwde teoriyali'q bilim talap yetiledi. Mi'sallar menen da'lillewde woylani'wg'a ma'jbu'r boladi'. Bul metodti' wo'tiletug'i'n temani'n mazmuni'na qarap qollansaq boladi'.

AQI'LI'Y HU'JIM METODI'

Aqi'li'y hu'jim toparlar arasi'nda qollani'latug'i'n, ko'plep ideyalardi' islep shi'g'i'w mu'mkin bolg'an metod yesaplanadi'. Bul haqi'yqattan da woqi'wshi'lardi'n woqi'w procesinde belsene qatnashi'wi', tu'rli ideyalardi' bayan yetiw payi'ti'nda basqalardi' da sabaqqa qi'zi'g'i'wshi'li'q penen qatnashi'wg'a, do'retiwhilik penen islewine imkaniyat beriwshi ha'm wog'an bag'darlawshi' metod boli'p yesaplanadi'. Aqi'li'y hu'jim soni'n'

ushi'n da belsendiliktin' tiykarg'i' usi'li', wonda jalg'i'z islew mu'mkin yemes, bir ideya topardi'n' barli'q qatnashi'wshi'lari'n bir waqi'tta wo'zine tarti'p aladi'. Mug'allim tema yaki sorawdi' ayi'ri'p ali'wi' za'ru'r, keyin woqi'w belsendiligi 5—10 minut arali'g'i'ndag'i' waqi'tta ko'rinedi.

Aqi'li'y hu'jim tu'rli formada qollani'li'wi' mu'mkin. Ma'selen, qanday da bir temani' bekkemlew ushi'n, jan'a soraw qoyi'w yamasa qanday da bir qa'legen mashqalani' sheshiw ushi'n. Aqi'li'y hu'jim metodi' to'mendegishe wo'tkeriledi:

1. Topardi'n' barli'q qatnashi'wshi'lari'na bir tema ha'm bir soraw qoyi'ladi'.

2. Woqi'ti'wshi' woqi'w procesinde ba'rshenin' di'qqati'n wo'zine qarati'wg'a ha'reket yetedi. Klastag'i' barli'q woqi'wshi'larg'a soraw beredi ha'm qanday bolsa da temag'a baylani'sli' mu'mkin bolg'an barli'q pikirlerdi ayti'wdi' soraydi'.

3. Barli'q, ha'tte, naduri's pikirler bolsa da ayti'wg'a ruqsat beriledi. Ayti'li'p ati'rg'an pikirler ishinde bir g'ana tiykarg'i' pikir saqlani'p qali'wi' kerek.

4. Bir pikir de talqi'lanbaydi', qarsi' pikir ayti'lmaydi', bahalanbaydi'.

5. Tiykarg'i' pikirdi mug'allim taxtag'a jazadi' yamasa ekranda ko'rsetedi.

6. Aqi'li'y hu'jim tamamlang'annan keyin, barli'q ideyalar toplani'wi', toparlarga aji'rati'li'wi' yamasa kategoriyalarga bo'liniwi mu'mkin.

Mi'sali': Da'neker degenimiz ne?

1. Ko'mekshi so'z shaqabi'.

2. Qospa ga'plerdi baylani'sti'radi'.

3. Birgelikli ag'zalardi' baylani'sti'radi'.

4. Jeke turg'anda ma'nige iye yemes.

5. Jeke turi'p sorawg'a juwap bermeydi.

6. Jeke turi'p ga'p ag'zasi' bola almaydi'.

7. Birgelikli ag'zalardi' ha'm qospa ga'ptin' qurami'ndag'i' jay ga'plerdi baylani'sti'ratug'i'n ko'mekshi so'z shaqabi'.

Pikirler usi'lay dawam yettirile beriw mu'mkin.

Aqi'li'y hu'jim metodi' qatnashi'wshi'lardi'n woylaw qa'biletinen, bar bilimi ha'm imkaniyatlardan wo'nimli paydalani'wg'a qarati'lg'an. Ma'selen, qaraqalpaq tili sabaqlari'nda: Til degenimiz ne? degen soraw beriledi. Woqi'ti'wshi' woqi'wshi' yaki studentlerden bul so'zdin' ma'nisin ha'm woni' qalay tu'sinetug'i'nli'g'i'n soraydi'. Woqi'ti'wshi' woqi'wshi' yaki studentlerdin' pikirini taxtag'a jazi'p baradi'.

Til — qari'm-qatnas qurali'.

Til — millettin' tiykarg'i' belgisi.

Til — millettin' biybaha bayli'g'i'.

Til — ana tili.

Til — ma'mleketlik til.

Til — woydi' ju'zege shi'g'ari'wshi' qural.

Til — woydi'n' si'rtqi' ko'rinisi.

Til — adamni'n' bir ag'zasi'.

Til — bul du'nya tilleri.

Til — ja'miyetlik qubi'li's. Ja'miyettin' rawajlani'wi' menen wo'zgeredi.

Til — wo'z ara pikirlesiw qurali'.

Til — ko'rkem a'debiyatti'n' birinshi elementi.

Til — uluwma xali'q do'retpeşi, wol uluwma xali'qli'q si'patqa iye.

Joqari'da ayti'lg'an pikirlerdin' bir-birine jaqi'nli'g'i'n ha'm ayi'rmashi'li'g'i'n talqi'lay woti'ri'p, woqi'ti'wshi' woqi'wshi' yaki studentlerdin' ha'rbir pikirini yesapqa ali'p toli'qti'ri'p, bahalap baradi'. Student wo'zgeler pikirine tiykarlani'p wo'z pikirini wo'zgertiwi mu'mkin. Woqi'ti'wshi' pikirlerdi talqi'lari: «Til adamlar arasi'nda qari'm-qatnas jasawdi'n' tiykarli' qurali'» degen ani'qlamani' aytadi'. Bunnan son' woqi'ti'wshi' studentlerdin' pikirini teren'lestiriw ushi'n to'mendegi naqi'l-maqallardi' keltirip, woni'n' ma'nisi soraydi'. Adam tilinen, mal shaqi'nan. Su'ydiretug'i'n da til, ku'ydiretug'i'n da til. Til qi'li'shtan keskir. Pil ko'termegendi, til ko'teredi. Tuwri' til tas jaradi', bura til bas jaradi'. Til ju'yrik yemes, woy ju'yrik. Til buwi'nsi'z, woy tu'psiz. Tilge itibar — yelge itibar ha'm t.b.

Bunnan son' woqi'ti'wshi' an'law basqi'shi'nda studentlerdin' pikirlerin toli'qti'radi' ha'm wog'an juwmaq jasaydi'. Al, pikirlew basqi'shi'nda wo'tilgen temalar boyi'nsha sorawlar'ga studentler pikirlerin jazadi'. Bul usi'l arqali' bir so'z haqqi'nda ko'p g'ana mag'lummatqa iye boladi'. Tildin' ta'biyati', ma'nisi ha'm xi'zmeti haqqi'nda woni'n' ja'miyetlik qubi'li's si'pati'nda, adamlardi'n' bir-biri menen qari'm-qatnas jasaw qurali' yekenligini, du'nya tilleri ha'rbir xali'qti'n' milliy tili haqqi'ndag'i' tu'siniklerge iye boladi'. Woqi'wshi'lar temani' an'sat wo'zlestiredi. Bul metod qaraqalpaq tili sabaqlari'nda jiyy qollani'ladi'.

SINKVEYN METODI'

Sinkveyn metodi' — xabarlardi' qisqasha bayan yetiw, qosnali' woy-pikirlerdi birneshe so'zler ja'rdeminde bayan yetiw imkaniyati'n beretug'i'n metod. Bul ko'p tu'sinikler tiykari'ndag'i' na'tiyjeni talap

yetedi. Sinkveyn bul qisqa qosiq' boli'p, wol birer waqi'ya, ha'diysege baylani'sli' jazi'latug'i'n, yaki ju'zege shi'g'aratug'i'n qisqa formada xabar ha'm materiallardin' sintezleniwin talap yetedi.

Sinkveyn so'zi francuzsha «sink» so'zinen ali'ng'an boli'p, «bes» degen ma'nini yamasa «bes qatarli' qosiq'» degen ma'nilerdi bildiredi. Sinkveyni jazi'p shi'g'i'w qag'i'ydası to'mendegishe:

1. Birinshi qatarda bir so'z benen tema jazi'ladi'.
2. Yekinshi qatarg'a temag'a baylani'sli' yeki kelbektlik so'z jazi'ladi'.
3. U'shinshi qatarg'a is-ha'reketti bildiretug'i'n u'sh so'z jazi'ladi'.
4. To'rtinshi qatarg'a temag'a baylani'sli' ga'p jazi'ladi'.
5. Besinshi qatarg'a temag'a ma'niles bir so'zden ibarat sinonim jazi'ladi'.

Bul metod woqi'wshi'lardi'n' bilimin rawajlandi'radi', bayi'tadi', ken' tu'rdegi mag'lummatlardi' qisqa yetip beriwge u'yretedi. Qaraqalpaq tili sabaqlari'nda ani'qlamalardi' i'qshamlap ayti'wda, shi'ni'g'i'wlar islewde bul metodtan paydalansaq boladi'. Mi'sali':

1. Sinonim;
2. Ha'r qi'yli', ma'niles;
3. Ma'nileri jaqi'n boladi', awmasti'ri'ladi', obrazli'li'qqa iye boladi';
4. Seslik du'zilisi ha'r tu'rli, ma'nileri jaqi'n so'zler sinonim dep ataladi';
5. Ma'niles so'zler.

Ga'p du'ziwde paydalani'wi'mi'zg'a boladi':

1. O'zbekistan;
2. G'a'rezsiz, keleshegi ulli';
3. Rawajlanbaqta, gu'llenbekte, du'nyag'a tani'lmaqta;
4. Keleshegi ulli', ga'rezsiz O'zbekistan rawajlanbaqta, gu'llenbekte, du'nyag'a tani'lmaqta;
5. Ana Watani'mi'z.

Sinkveyn a'meliy jaqtan:

- quramali' pikirni sintezlew qurali';
- woqi'wshi'lardi'n' tu'sinik qa'biletin bahalaw qurali';
- do'retiwshilik qurali' si'pati'nda ju'da paydali';

Sinkveyn tu'sinikler ha'm xabarlardi' ju'zege shi'g'ari'wda, sintezlew ha'm uluwmalasti'ri'wda tez ha'm a'hmiyetli usi'l yesaplanadi'.

BUMERANG TEXNOLOGIYASI'

Ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari' temasi' boyi'nsha:

1-basqi'sh

Woqi'wshi'lar 3 toparg'a bo'linedi. Ha'rbir toparg'a wo'tilgen tema bo'leklerge bo'linip beriledi. Ha'mme woqi'wshi'lar sabaqqa toli'q qatnasi'wi' ushi'n ha'rbir topardag'i' woqi'wshi'larg'a ten'dey tarqati'ladi'. Ma'selen, biz ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zalari'n wo'tkenimizde to'mendegishe tarqatpa materiallar beriwimizge boladi'.

«A» topari' Toli'qlawi'sh

Toli'qlawi'sh — ken'eyilmegen jay ga'plerdin' quri'li'si'n ken'eytip, toli'qti'ri'p, is-ha'reketti zatli'q ma'nide tu'sindiretug'i'n ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zasi'. Toli'qlawi'shlar, ko'binese atli'q, almasi'q ha'm basqa da atli'qlasqan so'z shaqaplari' arqali' bildiriledi. Wolar ataw, iyelik sepliklerinen basqa seplik formalari'nda kelip, bayanlawi'sh penen basqari'w usi'li'nda baylani'sadi'. Toli'qlawi'shlar is-ha'reketti obyektlik si'patlaw ma'nisine ha'm formasi'na qaray yekige bo'linedi: tuwra toli'qlawi'sh ha'm qi'ya toli'qlawi'sh.

Toli'qlawi'shlar du'zilisine qaray dara so'z, qospa so'z ha'm yeki yamasa birneshe so'zlerdin' dizbeginen, feyil toplamlari'nan du'ziledi. Toli'qlawi'shlar du'zilisine qaray jay toli'qlawi'sh, qospa toli'qlawi'sh ha'm ken'eytilgen toli'qlawi'sh boli'p bo'linedi.

«B» topari' Ani'qlawi'sh

Ani'qlawi'sh zat ha'm zatli'q ma'nidegi so'zlerdin' si'n-si'pati'n, sapasi' ya menshikleniwin bildiretug'i'n ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zasi'. Ani'qlawi'sh to'mendegi sintaksislik belgilerge iye boladi': 1) zat ha'm zatli'q ma'nidegi so'zlerdi si'patlaydi'; 2) tiykari'nan kelbetlikten, zatti'n' sapasi'n, san-mug'dari'n bildiretug'i'n so'z shaqaplari'nan boladi'; 3) wo'zi ani'qlaytug'i'n so'zi menen jupkerlesiw ha'm u'ylesiw usi'li'nda baylani'sadi'; 4) wori'n ta'rtibi jag'i'nan wo'zi ani'qlaytug'i'n ag'zani'n' aldi'nda turadi' ha'm sol ag'za menen birge ani'qlawi'shli'q so'z dizbegin du'zedi.

Ani'qlawi'sh ga'p quri'li'si'ndag'i' xi'zmeti jag'i'nan basqa yekinshi da'rejeli ag'zalardan wo'zine ta'n wo'zgeshelikke iye boladi'. Ga'ptin' basqa yekinshi da'rejeli ag'zalari' (toli'qlawi'sh ha'm pi'si'qlawi'sh is-ha'reketke (bayanlawi'shqa) qatnasli' woni'n' tu'sindiriwshi ag'zasi' boli'p kelse, ani'qlawi'sh zatli'q ma'nidegi bas ha'm yekinshi da'rejeli ag'zalardi'n' tu'sindiriwshi ag'zasi' xi'zmetin atqaradi'.

«G» topari' Pi'si'qlawi'sh

Pi'si'qlawi'sh — is-ha'reket procesinin' isleniw usi'li'n, sapasi'n, waqi't, wori'n, san, mug'dar, sebep-maqset, sha'rt, qarsi'lasli'q ha'm t.b. belgilerin bildiretug'i'n ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zasi'. Pi'si'qlawi'shli'q ma'ni, tiykari'nan, is-ha'reketke qatnasli' bildiriledi. Sonli'qtan pi'si'qlawi'sh ta toli'qlawi'sh si'yaqli', bayanlawi'shqa qatnasli' woni'n' tu'sindiriwshi ag'zasi' xi'zmetin atqaradi'. Pi'si'qlawi'shlar barli'q ma'nili so'z shaqaplari' arqali' bildiriledi. Ra'wish, hal feyil ha'm hal feyilli toplamlardan, yeliklewish so'zlerden, ken'islik seplik formasi'ndag'i' ha'm tirkewishli atli'qlardan, kelbetlik, sanli'q, sha'rt meyil ha'm ra'wishlik ma'nidegi frazeologiyali'q so'z dizbeklerinen boladi'.

Pi'si'qlawi'shlar ma'nilik wo'zgeshelikleri ha'm is-ha'reket procesin si'patlaw belgelerine qaray to'mendegi tu'rlerge bo'linedi: Wori'n pi'si'qlawi'sh, waqi't pi'si'qlawi'sh, si'n pi'si'qlawi'sh, mug'dar-da'reje pi'si'qlawi'sh, sebep pi'si'qlawi'sh, maqset pi'si'qlawi'sh, sha'rt pi'si'qlawi'sh ha'm qarsi'las pi'si'qlawi'sh.

2-basqi'sh

Toparlarg'a berilgen bul tekstlerdi woqi'wshi'lar jeke ta'rtipte woqi'p, yeste saqlap qali'wi' kerek.

3-basqi'sh

Ha'rbir toparg'a sanlar jazi'lg'an qag'azlar tarqati'ladi' ha'm usi'g'an qaray toparlarga bo'linedi:

- 1 sani'n alg'anlar 1-topar;
- 2 sani'n alg'anlar 2-topar;
- 3 sani'n alg'anlar 3-topar;
- 4 sani'n alg'anlar 4-topar;

4-basqi'sh

Ha'rbir topardag'i' mag'luwmatlar bir jerge toplanadi'.

Toli'qlawi'sh — ken'eyilmegen jay ga'plerdin' du'zilisiz ken'eytip, toli'qti'ri'p, is-ha'reketti zatli'q ma'nide tu'sindiretug'i'n ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zasi'. Toli'qlawi'shlar, ko'binese atli'q, almasi'q ha'm basqa da atli'qlasqan so'z shaqaplari' arqali' bildiriledi. Wolar ataw, iyelik sepliklerinen basqa seplik formalari'nda kelip, bayanlawi'sh penen basqari'w usi'li'nda baylani'sadi'.

Ani'qlawi'sh zat ha'm zatli'q ma'nidegi so'zlerdin' si'n-si'pati'n, sapasi' ya menshikleniw bilidiretug'i'n ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zasi'. Ani'qlawi'sh to'mendegi sintaksislik belgilerge iye boladi': 1) zat ha'm zatli'q ma'nidegi so'zlerdi si'patlaydi'; 2) tiykari'nan kelbetlikten, zatti'n' sapasi'n, san-mug'dari'n bilidiretug'i'n so'z shaqaplari'nan boladi'; 3) wo'zi ani'qlaytug'i'n so'zi menen jupkerlesiw ha'm u'ylesiw usi'li'nda baylani'sadi'; 4) wori'n ta'rtibi jag'i'nan wo'zi ani'qlaytug'i'n ag'zani'n' aldi'nda turadi' ha'm sol ag'za menen birge ani'qlawi'shli'q so'z dizbegin du'zedi.

Pi'si'qlawi'sh — is-ha'reket procesinin' isleniw usi'li'n, sapasi'n, waqi't, wori'n, san, mug'dar, sebep-maqset, sha'rt, qarsi'lasli'q ha'm t.b. belgilerin bilidiretug'i'n ga'ptin' yekinshi da'rejeli ag'zasi'. Pi'si'qlawi'shli'q ma'ni, tiykari'nan, is-ha'reketke qatnasli' bildiriledi. Sonli'qtan pi'si'qlawi'sh ta toli'qlawi'sh si'yaqli', bayanlawi'shqa qatnasli' woni'n' tu'sindiriwshi ag'zasi' xi'zmetin atqaradi'.

5-basqi'sh

Ha'rbir topardan kelgen woqi'wshi'lar bir topar boli'p, u'yrengen materiallari'n bir-birine u'yretedi.

6-basqi'sh

Ha'r topardan kelgen woqi'wshi'lar u'yretken materiallari' boyi'nsha bir-birine soraw beredi:

Pi'si'qlawi'sh degenimiz ne?

Ani'qlawi'sh degenimiz ne?

Toli'qlawi'sh degenimiz ne? ha'm t.b.

7-basqi'sh

Woqi'wshi'lardi'n' ha'mmesi aldi'ng'i' toparlari'na qaytadi'.

8-basqi'sh

Woqi'wshi'lardi'n' ha'mmesi materiallardi'n' barli'g'i' menen tani's bolg'anli'qtan woqi'ti'wshi' qa'legen sorawi'n beriwi mu'mkin.

9-basqi'sh

Reyting arqali' bahalani'wi' yeskertiledi.

10-basqi'sh

Woqi'ti'wshi' woqi'wshi'larg'a soraw beredi.

11-basqi'sh

Toparlar bir-birine sorawlar beredi ha'm usi'g'an qaray woqi'wshi'lar bahalanadi'.

12-basqi'sh

Toplang'an ballar taxtag'a jazi'ladi'. Ha'rbir toplang'an ballar woqi'wshi'larg'a teppe-ten' bo'linedi.

13-basqi'sh

Bu'gingi sabaqta nelerdi bilip aldi'n'i'z?

14-basqi'sh

Juwmaqlaw

BUMERANG METODI'

Bumerang metodi' — berilgen materialdi' ta'lim ali'wshi'lardi'n' kishi toparlarda wo'z betinshe u'yreniwine ha'm basqalarg'a u'yretiwge qarati'lg'an metod.

Bumerang metodti'n' du'zilisi:

1. Kishi toparlardi' du'ziw;
2. Ha'rbir toparg'a bo'lek tarqatpa materiallar tarqati'w;
3. Materiallardi' wo'z betinshe u'yreniw;
4. Jan'adan kishi toparlardi' du'ziw;
5. Topar ag'zalari'n u'yretiw ha'm u'yreniw;
6. Da'slepki kishi toparg'a qayti'w;
7. Bahalaw.

Bul metodda woqi'ti'wshi' woqi'wshi'g'a so'ylew uqi'pli'li'g'i'n, yerkin pikirlew, wo'zindegi bilim ko'nlikpelerin jetkerip bere ali'wdi' u'yretedi. Bumerang metodi'ni'n' basqa metodlardan wo'zgesheligi woqi'wshi'ni' bahalawda qanaatlandi'rarsi'z bahasi' qoyi'lmaydi'. Sebebi, bul metod penen wo'tilgen sabaqta woqi'wshi'lardi'n' ha'rbiri belgili da'rejede qatnasadi', na'tiyjede woqi'ti'wshi' sabaqta woqi'wshi'lardi' toli'g'i' menen qamti'y aladi'...

Qaraqalpaq tili sabaqlari'nda bumerang metodi'nan paydalang'a-ni'mi'zda woqi'wshi'larg'a tarqatpa materiallar beremiz. Mi'sali': «Sinonimlar» temasi'n wo'tkenimizde auditoriyani' 3 toparg'a bo'lip, ha'r toparg'a tarqatpa material tarqati'mi'z.

1-topar

Sinonim so'zlar haqqi'nda tu'sinik

Sinonim grekshe «bir atamali» degen so'zden kelip shi'qqan. Tildin' leksika-semantikalik bayli'g'i' ha'rqanday so'zdin' ko'p ma'niligi menen bir qatarda woni'n' sinonimlik ken' mu'mkinshiliklerinde ko'rinedi. Tildegisi seslik quri'li'si' boyi'nsha ha'r turli, al, ma'nilik jaqtan bir-birine jaqi'n so'zler sinonimlar dep ataladi'. Mi'sali': ju'zi-shi'rayi'-ren'ki-betikelbeti-turqi'; mazali'-shiyirin-tatli'-til u'yirgen-sheken'de tati'yutug'i'n; tez-shaqqan-jil'dam-da'rriw-da'rha'l-ha'p zamatta ha'm. t.b.

Sinonimlar ko'rkem shi'g'armalarda woni'n' til ko'rkemligin u'yreniwde u'lken a'hmiyetke iye. Ma'nisi bir-birine jaqi'n usi'nday so'zler sinonimlik qatarlardi' payda yetedi. Sol sinonimlik qatarlardi'n' ishinde ko'p qollani'latug'i'n so'z tirek so'z (dominanta) dep ataladi'.

Sinonimlik qatarlar belgili bir so'z shaqabi'ni'n' ishinde g'ana payda boladi'. Mi'sali': an'qaw-sada-a'n'go'dek-awi'sh-awsar — bular kelbetlikten bolg'an, gu'lla'n-ja'mi-barli'q-pu'tkil-ha'mme — bular almasi'qlardan bolg'an sinonimlar.

2-topar

Leksikalik ha'm grammatikalik sinonimlar

Leksikalik sinonimlar dep, tu'birleri ha'r qiyli' ma'nisi bir-birine jaqi'n so'zlerge aytami'z. Mi'sali': biyik-ba'lent-asqar-za'wlim; ari'q-ko'terem-ju'dew.

Grammatikalik sinonimlardin' wo'zin morfologiyalik ha'm sintaksislik dep yekige bo'lip u'yrenemiz. Morfologiyalik sinonimlar tu'biri bir

qi'yli' qosi'mtalari' ha'r qiyli' sinonim so'zlerden boladi'. Mi'sali': wopasi'z-biyopa, biypul-pulsi'z, biya'dep-a'depsiz, tebewik-tebegen t.b.

Sintaksislik sinonimlar so'z dizbeginen ha'm qospa ga'p bo'leklerinen boladi'. Mi'sali', so'z dizbeklerinde: qi'sqi' kiyim — qi'sta kiyetug'i'n kiyim, inisine a'keliw — inisi ushi'n a'keliw.

Jay ga'plerde: Bul jumi'sti' islemey qoymaydi'.

Bul jumi'sti' isleydi.

Kim muzi'kani' jaqsi' ko'rmeidi?

Muzi'kani' ha'mme jaqsi' ko'redi.

Qospa ga'plerde: Men u'ye kelgenimde, wolar awi'lg'a ketiwge tayarlanip ati'r yeken. Men u'ye kelgen waqi'tta, wolar awi'lg'a ketiwge tayarlanip ati'r yeken.

3-topar

Sinonimlardin' payda boli'w jollari'

- So'zdin' ko'p ma'niligi tiykari'nda: ga'ptin' aqi'ri'-ga'ptin' ayag'i'-ga'ptin' son'i';
- Qosi'mtalar qosi'li'w usi'li' tiykari'nda: shopan-padashi', sul'i'w-shi'rayli', ali'm-ilimpaz;
- Dialekt so'zler arqali': jumi'rtqa-ma'yek, seksewil-sazaq, diywal-soqpa, shalbar-shi'm;
- Basqa tillerden awi'sqan so'zler arqali': qonaq-miymen, woqi'ti'wshi'-mug'allim-ustaz-pedagog;
- Frazologiyalik so'z dizbekleri arqali': iyt wo'lgan jer-uzaq, shaytani' seskenbew-qorqpaw, awzi'na bek boli'w-aytpaw;
- Evfemizm ha'm kokofemizm arqali': wo'ldi-qayti's boldi'-du'nyadan wo'tti; tuwdi'-jas bosandi', ju'kli-yeki qabat.

DO'N'GELEK STOL METODI'

Bul metod jazba turde wo'tkeriledi. Woqi'wshi'lar kishi toparlarga bo'linedi. Ha'rbir toparg'a soraw berilip, bul sorawga ha'rbir woqi'wshi' wo'zinin' ruchkasi'nda gezekpe-gezek juwaplari'n jazadi'. Birinshi qatnashi'wshi'ni'n' pikirine wo'zlerinin' qosi'msha pikirlerin jazi'p baradi'. Mi'sali': «Ga'p ag'zalari'» temasi'n wo'tip bolg'an son' woqi'wshi'lardi'n' tu'sinikerin ani'qlaw ushi'n woqi'wshi'lardi' bes toparg'a bo'lemiz. Ha'rbir toparg'a bir ga'p ag'zasi' haqqi'nda pikirlerin jazi'wdi' tapsi'rami'z.

1. Baslawi'sh ne ushi'n ga'ptin' bas ag'zasi', woni'n' wo'zgesheligi qanday?

2. Bayanlawi'sh ne ushi'n atawi'sh ha'm feyil bayanlawi'shqa bo'linedi?
3. Tuwra toli'qlawi'shti'n' jalg'awli' ha'm jalg'awsi'z qollani'wi'ni'n' parqi' nede?

4. Ani'qlawi'shti'n' ga'ptegi xi'zmeti qanday?
5. Pi'si'qlawi'shti'n' ga'ptegi xi'zmeti ha'm toli'qlawi'shtan ayi'rmashi'li'g'i' qanday?

Ha'mme woqi'wshi'lar wo'z juwaplari'n jazi'p bolg'an son', juwaplar talqi'lanadi', natuwri' juwaplar wo'shiriledi', duri's juwapti'n' son'i'na qarap woqi'wshi'ni'n' bilimlerine baha beriledi. Bul metodti' tek jazba tu'rde yemes, awi'zeki tu'rde de wo'tkeriw mu'mkin.

SA'WBETLESIW METODI'

Sa'wbetlesiw usi'li' — awi'zeki bayan yetiw metodi' boli'p, studentlerdin' (yaki woqi'wshi') bilimlerin a'ste-aqi'ri'n wo'zlestiriwge ali'p keletug'i'n puqta woylang'an sorawlar sistemasi'. Bul metod materiallardi' ta'kirarlaw, bekkemlew ha'm jan'a bilimdi bayan yetiwde qollani'ladi'.

1. Evristik sa'wbetlesiw (evristika grekshe so'z boli'p «izleymen, tabaman, do'retemen» degen ma'nilerdi bildiredi).

Maqseti — woqi'ti'wshi'ni'n' bergan sorawlari' ja'rdeminde, woqi'wshi'ni'n' yerkin pikirlewi, izleniwshen'ligi na'tiyjesinde wolardi' jan'a bilimlardi' tez wo'zlestiriwin ta'miyinlew. Sa'wbetlesiwde woqi'ti'wshi'ni'n' bir sorawi'na student yaki woqi'wshi'lardi'n' ko'plep juwaplari'n beriw mu'mkin.

2. Katexizik sa'wbetlesiw (grekshe — na'siyat, u'git-birer ta'liymat tiykarlari'n soraw-juwap tu'rinde qi'sqasha bayanlawi').

Maqseti — studentlerdin' (woqi'wshi') bilimlerin tu'siniw ha'm wo'zlestiriw da'rejesin qadag'alaw. Bul metod yeslew ha'm woylawdi' rawajlandi'ri'wg'a ja'rdem beredi. Bul sa'wbetlesiwde woqi'ti'wshi'ni'n' bergan sorawi'na student bir ani'q duri's juwap beriw kerek.

3. Germenevtik — grekshe «tu'sindiriwshi, talqi'lawshi» ma'nilerin bildiredi.

Maqseti — woqi'li'p ati'rg'an tekstti, su'wretti, eksprement yaki sayaxat na'tiyjelerinin' tiykar'gi' mazmuni'n woqi'wshi'lar menen birgelikte tu'sindiriw ha'm da'lillew.

Sa'wbetlesiw metodi' woqi'wshi'lardi' sabaq bari'si'nda wo'z betinshe pikirlewge, wo'z pikir yerkin tu'rde bayanlawg'a ha'm de wolarda tarti'si'w

ma'deniyati'n ta'rbiyalawg'a qarati'lg'an boli'p, a'dette bunday sabaq ti'n'lawshi'lardi' toparlarg'a bo'lgan halda wo'tkeriledi.

Maqseti: Tan'lang'an tema, mashqala tiykari'nda woqi'wshi'lardi'n' pikirlerin ha'm de usi' temag'a bolg'an qatnaslari'n ani'qlaw, wo'z betinshe uluwma bir pikirge keliwine ha'm duri's juwmaq shi'g'ari'wi'na ja'rdem beriw, yerkin tarti'si'wg'a sharayat jarati'w.

Wo'tkeriw ta'rtibi: Sabaqti'n' baslani'wi'nan aldi'n woqi'wshi'lardi' sa'wbetlesiw, diskussiya wo'tkeriwge qoyi'lg'an talaplar, qag'i'ydalar menen tani'sti'ri'ladi', son' bul metod basqi'shpa-basqi'sh wo'tkeriliwi tu'sindiriledi.

1-basqi'sh: Woqi'ti'wshi' sabaqti' sa'wbetlesiwdin' temasi'n ani'qlawdan baslaydi'. Ma'selen, woqi'wshi'lardi'n' bilimin awi'zeki bahalaw jaqsi' ma yaki jazba tu'rde bahalaw qolay ma? Bul sorawdi' wortag'a taslap woqi'wshi'lardan awi'zeki soraw yaki jazba qadag'alaw ta'reptarlari'n ani'qlap aladi'. Wolardi' sol ta'rtipte toparlarg'a bo'ledi.

2-basqi'sh: Ha'rbir topardag'i' ti'n'lawshi'lar wo'z temasi' tiykari'nda kerekli materiallar: da'liller, mi'sallar, ani'q pikirler, wo'z pikirlerin tasti'yi'qlawshi' ko'rgizbeli materiallar, imkaniyati' bolsa videofilm, maqalalar, woyshi'llar ha'm ilimpazlardi'n' so'zleri ha'm basqalardi' tayarlaydi'. Topardan bir adamdi' jaqlaw ushi'n tan'laydi', qalg'anlar bolsa wo'z pikirlerin qosi'msha qi'li'wi' mu'mkin. Woqi'ti'wshi' toparlardi' tayarli'q ko'riw ushi'n sharayat ha'm imkaniyati'na qarap waqi't beredi.

3-basqi'sh: Toparlar tan'lawg'a tayar bolg'an son' woqi'ti'wshi' toparlardi'n' birewine jaqlaw ushi'n so'z beredi. (Jaqlawg'a shi'g'i'w i'qti'yarli' tu'rde boli'wi' mu'mkin). Topar wa'kili topar ta'repinen so'zge shi'g'i'p wolarg'a berilgen temani' tayarlang'an materiallar, da'liller tiykari'nda jaqlawg'a kirisedi. Topar wa'kili so'zin tamamlag'annan son' topardi'n' qalg'an ag'zalari' wo'z pikirlerin qosi'msha qi'li'wi' mu'mkin.

4-basqi'sh: Sabaqti'n' 3-basqi'shi'ndag'i' si'yaqli' bul basqi'shta da woqi'ti'wshi' gezektegi topar wa'kiline qorg'aw ushi'n so'z beredi. Yekinshi kishi topar ha'm birinshi kishi topar si'yaqli' wo'z temasi' boyi'nsha qorg'aydi'. Qorg'aw tamam bolg'an son' woqi'ti'wshi' sabaqti'n' keyingi basqi'shi'na wo'tedi.

Tu'sinik. Yeki kishi topardi'n' jaqlawi' waqti'nda woqi'ti'wshi' ilaji' bari'nsha wolarg'a kesent bermewge, wo'z pikir bildirmewge, soraw bermewge ha'reket yetedi. Ha'rbir kishi toparg'a ja'rdem bermesten sa'wbetlesiwdi basqaradi'. Kishi toparlar jaqlawi' waqti'nda ta'rtiptin' saqlani'wi'na ha'm sa'wbetlesiw wo'tkeriwge qoyi'lg'an talap, qag'i'ydalardi'n' toli'q

wori'nlani'wi'na yerisiwge ha'reket yetedi. Bul basqi'shta, tiykari'nan yeki kishi topar yerkin, wo'z betinshe islewi kerek boladi'.

5-basqi'sh: Kishi toparlar bir-birine sorawlar beriwdi baslaydi'. Kishi toparlar ta'repinen berilgen sorawlar wolardi'n' jaqlawi' waqti'nda ayti'lg'an da'liller, mi'sallar, pikirlerin ja'ne de ani'qlap, da'lillep, qalg'anlardi' da sol pikirge qosi'li'wi'na usi'ni's yetiw ushi'n beriliwi mu'mkin. Studentler (yaki woqi'wshi'lar) yerkin halda wo'zlerinin' shi'g'i'p so'ylewleri menen ha'mmege ta'sir ko'rsetiwge, wo'z pikirlerin maqullawg'a ha'reket yetedi. Woqi'ti'wshi' bunday jag'dayg'a sharayat, imkaniyat jaratqan halda talas-tarti'sti' si'payi'li'q penen basqaradi'.

6-basqi'sh: Woqi'ti'wshi' yeki ta'reptin' sorawlari', pikirleri, maqullaytug'i'n so'zleri tamam bolg'an son', wolar ta'repinen ayti'lg'an bul ma'sele haqqi'ndag'i' pikirlerin bayanlaydi'. Kishi topar qatnasi'wshi'lari' ta'repinen berilgen sorawlarg'a kerekli juwapti' beriwge ha'reket yetedi.

Sabaq aqi'ri'nda woqi'ti'wshi' yeki topardi'n' sabaq bari'si'ndag'i' xi'zmetleri talqi'lani'p, wolarg'a minnetdarshi'li'q bildiredi ha'm sabaqti' juwmaqlaydi'.

Bul sabaqti'n' waqti' sharayatqa qarap belgilenedi.

Bul metodti' qalay qollani'w u'lgisin ko'rsetip wo'temiz.

1. Tema: Woqi'wshi'lardi'n' bilimin awi'zeki bahalaw jaqsi' ma, yaki jazba tu'rde bahalaw qalay ma?

Sorawdi' wortag'a taslap woqi'wshi'lardi'n' awi'zeki soraw yaki jazba qadag'alaw ta'reptarlari'n ani'qlap ali'p yeki toparg'a bo'lemiz.

2. Awi'zeki soraw yaki jazba tu'rde bahalaw boyi'nsha pikirler jazi'lg'an ko'rgizbeli qurallardan paydalanami'z.

So'ylew tili — bul xali'qti'n' ku'ndelikli turmi'sta bir-biri menen tuwri'dan-tuwri' qatnas jasawi'. Til so'ylew arqali' ju'zege shi'g'adi'. Adamlar wo'z pikirlerin awi'zsha ha'm jazba tu'rde bildiredi.

Woqi'wshi'lardi'n' so'ylew ha'm jazba tilin rawajlandi'ri'wda jazba jumi'slardi'n' a'hmiyeti u'lken.

3. Ha'rbir topar wo'z pikirlerin bildiredi. Topardan qa'legen adam shi'g'i'p wo'z pikirin bildiriwi mu'mkin.

1-topar: Sorawlarg'a juwap beriw sol payi'tta a'melge asi'ri'ladi'. Awi'zeki juwap beriwde ga'pler uzi'nnan uzaq yemes, al qi'sqa boladi'. Juwapti' tek mug'allim yemes, ha'mme woqi'wshi'lar ti'n'laydi'. Qa'te jibergen bolsa, sol waqi'tta du'zetiledi. Woqi'wshi' woqi'wshi'lar aldi'nda

yerkin pikirlewge, so'ylewge u'yrenedi. Pikirler baylani'spasa mug'allim ta'repinen du'zettiriledi. Woqi'wshi'ni'n' juwabi'na qarap sol waqi'tta baha qoyi'ladi'.

4. 2-topar: Woqi'wshi'ni'n' bilimin jazba tu'rde bahalaw arqali' woqi'wshi'ni'n' jazba sawatli'li'g'i' rawajlanadi'. Pikirlerdi qa'tesiz, izbe-iz jazi'wg'a u'yrenedi. Jazba tu'rde jazg'anda awi'zeki tu'rde ayta almag'an pikirlerin de toli'q ha'm ani'q yetip jetkerip beriw mu'mkin. Jazba jumi'sta so'z tan'law, toli'qti'ri'w, du'zetiw mu'mkinshiligi boladi'. Ayi'ri'm pikirin awi'zeki ayti'p bere almaytug'i'n woqi'wshi'lar jazba tu'rde ani'q ha'm ken' tu'rde bayanlap beredi.

Topar ag'zalari'ni'n' qalg'anlari' wo'z pikirlerin qosi'msha bildiriwi mu'mkin.

5. Toparlar bir-birine sorawlar beredi.

1. Awi'zeki so'ylewde a'debiy til normalari' saqlana ma?

2. Sorawg'a awi'zeki juwap bergende woqi'wshi' qalay juwap beriw kerek?

3. Sorawg'a jazba juwap beriwde waqi'ttan qalay paydalanami'z?

4. Jazba jumi'slari'n jazi'wda nelerge itibar beriw kerek?

5. Qa'tesiz jazi'w ushi'n ne islew kerek?

6. Sorawlarg'a ta'repler juwap berip bolg'an son', woqi'ti'wshi' pikirlerdi uluwmalasti'radi', juwmaqlaydi', toparlardi'n' bildirgen pikirlerin marapatlaydi', qa'teleri bolsa du'zetedi.

Woqi'ti'wshi': Yeki topardi'n' da bergen juwaplari' duri's. Woqi'wshi'ni'n' bilimin bahalawda awi'zeki soraw da, jazba jumi'slar da za'ru'r. Awi'zeki juwap beriw arqali' woqi'wshi' wo'z pikirin yerkin bayan yetedi. Qa'te jibergen jerleri du'zetiledi. Woqi'wshi'lar aldi'nda wo'zin tuti'wdi', so'ylewdi u'yrenedi.

Awi'zeki so'ylewde de a'debiy til normalari'n saqlap, pikirlerdi mi'sallar menen da'lillep tu'sindiriw za'ru'r. Jazba qadag'alaw da woqi'wshi' ushi'n yen' kerekli bahalaw tu'ri. Sebebi, woqi'wshi'ni'n' jazba sawatli'li'g'i', pikirlerdi izbe-iz bayanlawi' jazba jumi'slarda ma'lim boladi'. Woqi'wshi' qa'tesiz sawatli' jazi'wg'a u'yrenedi. Jazba jumi'slarda jazg'an na'rseleri uzaq waqi't yadi'nda saqlawli' turadi'. Demek, woqi'wshi'lardi' awi'zeki soraw arqali' bahalaw da, jazba tu'rde bahalaw da u'lken a'hmiyetke iye. Bul metodtan joqari' woqi'w wori'nlari'nda paydalani'w wo'z na'tiyjesin beredi.

TERMINLERDI ALDI'N ALA BERIW METODI'

Til materiallari'ni'n ko'lemi ha'rbir temani'n leksikali'q, fonetikali'q, grammatikali'q wo'zgesheliklerin ha'm sol materiallardi'n ani'qlamalari' menen qag'i'ydalari'n wo'z ishine qamti'ydi'. Sonli'qtan til materiallari'ni'n wo'zine ta'n wo'zgesheliklerin aji'rati'wda mi'na metodikali'q ni'zamli'li'qlarg'a tiykarlani'wi'mi'z kerek:

- 1) tema menen terminnin' ani'qli'g'i';
- 2) til materiallari'ni'n ilimiy da'lliligi;
- 3) til materiallari'ni'n ishki wo'zgesheliklerin ani'qlaw;
- 4) til materiallari'ni'n u'yretilip ati'rg'an toparg'ai'layi'qli'li'g'i';
- 5) tildin' wo'zine ta'n belgilerin ku'ndelikli turmi'sta qollani'li'wi'.

Mine, usi' wo'zgesheliklerdi yesapqa ala woti'ri'p biz qaraqalpaq tili sabaqlari'nda terminlerdi aldi'n ala beriw metodi'nan paydalansaq boladi'. Bul metod terminlerdi aldi'n ala u'yreniw, temani'n a'hmiyetin ha'm baylani'si'n studentlerdin' woylaw, tu'sinip jetiwi ushi'n beriledi. Sebebi, student (woqi'wshi') terminnin' ma'nisin jeterli da'rejede tu'sinip alsa, teoriyali'q materialdi' jaqsi' wo'zlestiredi. Mi'sali': Qaraqalpaq tilinin' morfologiya tarawinda «Atli'qti'n' morfologiyali'q kategoriyalari'» temasi'n wo'tkenimizde studentlerge lingvistikali'q so'zliklerden atli'q, grammatikali'q kategoriya, san, bet, tarti'm, seplik kategoriyalari', grammatikali'q seplik, ken'islik seplik si'yaqli' terminlerdin' ma'nilerin ani'qlap, tu'sinip keliwin tapsi'rami'z. Lekciya baslanbastan aldi'n studentlerdin' tema boyi'nsha pikirlerin ti'n'laymi'z. Son' teoriyali'q materialdi' bayanlawg'a wo'temiz. Bul metodtan seminar ha'm a'meliy sabaqlarda da paydalansaq boladi'.

Terminlerdi aldi'n ala beriw metodi'ni'n u'lgisi:

Bet-san kategoriyasi'. Is-ha'rekettin' bir betke, subyektke qatnasli' yekenligin, birlik ha'm ko'plik sandi' bildiretug'i'n feyildin' grammatikali'q kategoriyasi'. Mi'sali': keldim (1-bet birlik san), keldik (1-bet, ko'plik san).

Bet — is-ha'rekettin' ha'm woni'n subyektinin' so'ylewshi adamg'a qatnasti' bildiretug'i'n feyildin' grammatikali'q kategoriyasi'. Birinshi bet (so'ylewshi adam), yekinshi bet (ti'n'lawshi' adam), u'shinshi bet (so'ylesiwge qatnaspaytug'i'n adam yamasa basqa da predmetler).

San kategoriyasi'. Birlik ha'm ko'plik san formalari'n qarama-qarsi' qoyi'w arqali' bildiriletug'i'n atli'qti'n' leksika-grammatikali'q kategoriyasi' (bir) adam (birlik) — adamlar (ko'plik).

Seplik kategoriyasi'. So'z dizbegi yamasa ga'p qurami'nda atli'qti'n' basqa so'zler menen qari'm-qatnasi'n, wolar menen baylani'si'n bildiretug'i'n morfologiyali'q kategoriya.

Tarti'm kategoriyasi'. Predmettin' belgili bir betke tiyisli yekenligin bildiretug'i'n morfologiyali'q kategoriya: u'yim, u'yin', u'yi.

Ko'plik — grammatikali'q ha'm leksikali'q qurallar menen an'lati'latug'i'n ko'plik kategoriyasi'. (Bekbergenov A, Paxratdinov Q. Til bilimi terminleri so'zligi. No'kis, 1997).

Studentler yaki woqi'wshi'lar terminlerdin' ma'nilerin tu'sinip alg'an son' temag'a baylani'sli' teoriyali'q mag'luwmatlardi' jaqsi' wo'zlestiredi. Mi'sallar arqali' da'lilleydi. Biz bul metodtan akademiya'lyq licey ha'm kolledjlerde, joqari' woqi'w wori'nlarinda paydalani'wi'mi'z mu'mkin.

TARMAQLAR METODI' (KLASTER)

Bul metod woqi'wshi'lardi' bir temani' teren' u'yreniwine ja'rdem berip, woqi'wshi'lardi' temag'a baylani'sli' tu'sinik yaki ani'q pikirdi yerkin ha'm ani'q tu'rde izbe-izlik penen bir-birine baylani'sqan halda tarmaqlarg'a bo'liwge u'yretedi.

Bunda bir temani' teren' u'yreniwden aldi'n woqi'wshi'lardi'n' pikirlewin jedellestiriw ha'm de ken'eytiriw ushi'n xi'zmet yetiwi mu'mkin. Sonday-aq, wo'tilgen temani' bekkemlew jaqsi' wo'zlestiriw, uluwmalasti'ri'w ha'm de woqi'wshi'lardi' sol tema boyi'nsha pikirlerin si'zi'lma tu'rinde ko'rsetiwge u'yretedi.

Klaster metodi'nda wortag'a kerekli so'z jazi'ladi'. Qaptali'na sol so'zge baylani'sli' (tiyis, jaqi'n) so'zler jazi'ladi'. Klaster inglizshe so'z boli'p, «bas, bir tutas» ma'nisin an'latadi'. Bul teksttin' birliklerge aji'rati'w ha'm wolardi'n' bir bas ju'zim formasi'nda jaylasti'ri'li'wi'nda.

Klaster — bul ma'lim bir tema boyi'nsha yerkin ha'm ani'q woylawg'a ja'rdem beriwshi strategiya boli'p, pikirlewdin' si'zi'qsi'z (tegis yemes) formasi'.

Klasterlerge aji'rati'w ju'da' an'sat:

1. Qag'az yaki taxtani'n' wortasi'na tayani'sh tiykarg'i' so'z yaki ga'pti jazi'p qoyi'n'.

2. Usi' temag'a baylani'sli' qi'yali'n'i'zg'a kelgen barli'q so'z ga'plerdi jaza baslan'.

3. Pikirler keliwi menen wolar wortasi'ndag'i' baylani'sli'qti' ani'qlan', qa'te haqqi'nda woylama'wg'a ha'reket yetin'.

4. Berilgen waqit dawami'nda qi'yali'n'i'zg'a kelgen pikirlerdin' barli'g'i'n jazi'n'.

Sabaqti' klaster metodi'nda wo'tiw woqi'wshi'lardi'n' (yaki student) bir temani' u'yreniwden aldi'n pikirlew iskerligin jedellestiredi ha'm pikirlerdin' ken'eyiwi ushi'n xi'zmet yetedi. Sonday-aq, wo'tilgen temani' bekkemlew, jaqsi' wo'zlestiriw, uluwmalasti'ri'w, tema boyi'nsha tu'siniklerin si'zi'w arqali' ko'rsetedi.

Klaster du'ziwde mi'na talaplar qoyi'ladi':

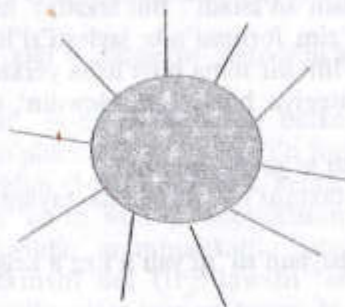
1. Berilgen temani'n' mazmuni'na baylani'sli' tu'sinik haqqi'nda sanami'zg'a kelgen barli'q mag'luwmatti' jazi'w.
2. Pikirlar tamam bolg'ansha jazi'wdi' dawam yettiriw.
3. Ilaji' bari'nsha pikirlerdin' izbe-izligi ha'm wo'z ara baylani'sli'g'i'n ko'beytiwge ha'reket yetiw.

Klasterge bo'liwdi jeko tu'rde yaki topar ag'zalari' menen birge qollani'w mu'mkin.

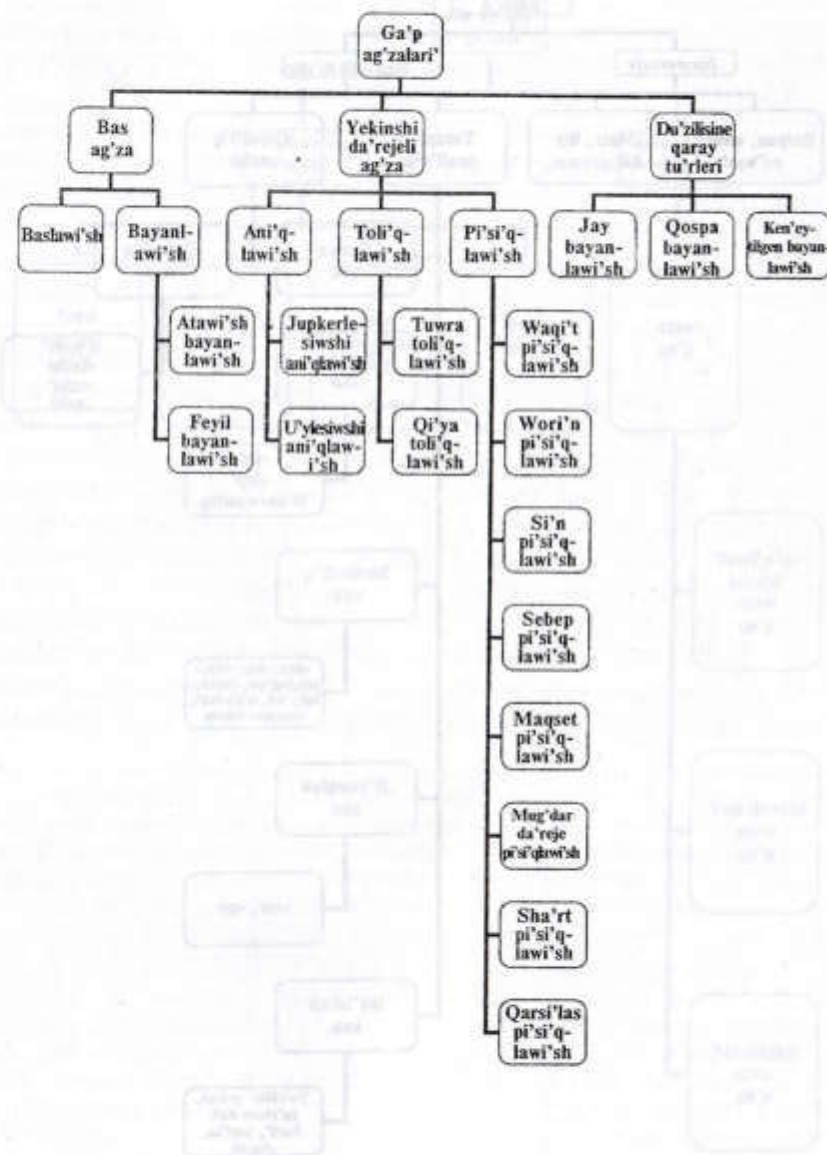
Metodti'n' maqseti: Woqi'wshi'larda berilgen tapsi'rma u'stinde birge islesiw ko'nlikpelerin rawajlandi'ri'w. Izleniwshilik qa'biletlerin rawajlandi'ri'w, mag'luwmatlar toplanaw qa'biletlerin rawajlandi'ri'w, woqi'wshi'lardi'n' yerkin ha'm izbe-iz baylani'sti'rg'an halda bilimlerin bekkemlewge ja'rdem beriw.

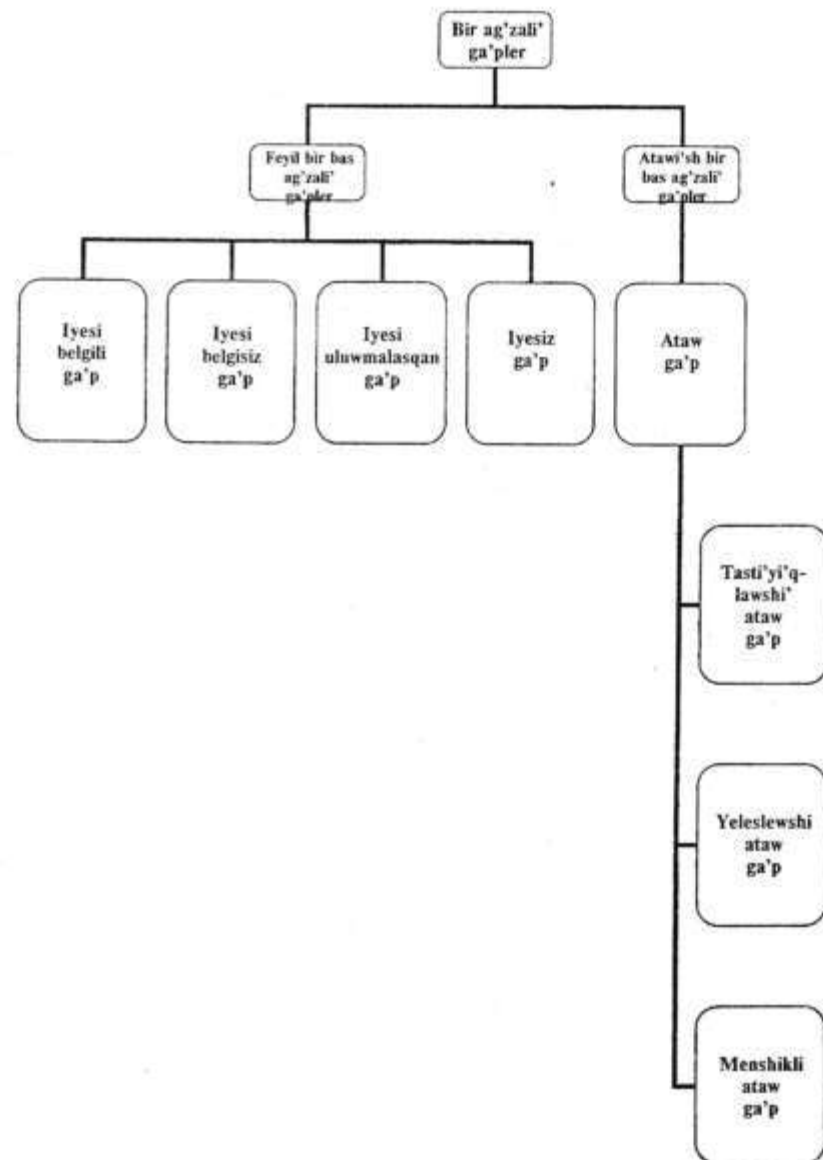
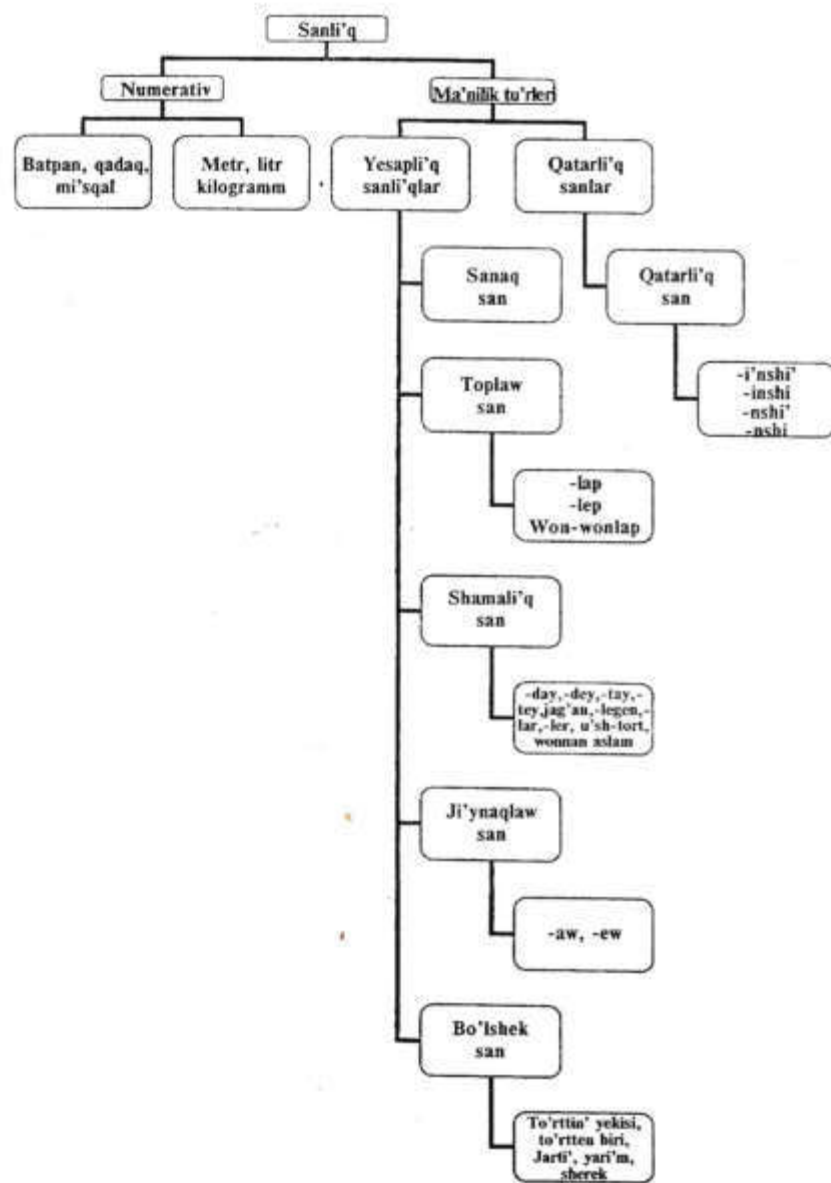
Qurallandi'ri'w. Ha'rbir topar ushi'n plakatlar yamasa yeki bet qag'az alsa boladi'. Plamaster, markerler yamasa a'piwayi' ruchkalardan paydalansa boladi'.

Bari'si': Woqi'wshi'lar toparlarga bo'linedi. Toparlar kerekli qurallar aladi' (plakat yaki bet qag'az). Toparlarga tapsi'rnamalar beriledi: toparlar su'wrette ko'rsetilgen si'zi'lmani' si'zadi'.

• Su'wrettin' wortasi'na kerekli so'z jazi'ladi', al qaptallari'na usi' so'zge tiyisli mag'luwmatlar jazi'ladi'.

BILEMEN. BILIWDI QA'LEYMEN. BILIP ALDI'M METODI'

Bul metod woqi'wshi'lardi' wo'z betinshe pikirlewge u'yretdi, bilimlerde wo'zlestiriwge juwapkershilikke ha'm qi'zi'g'i'wshi'li'qqa ta'rbiyalaydi'.

Bul ushi'n woqi'ti'wshi' taxtani' u'sh bo'lekke bo'ledi yamasa qollari'ndag'i' da'pterdi yaki betti u'sh bo'lekke-bo'liwin soraydi'. Birinshi bo'lekke «Bilemen», yekinshi bo'lekke «Biliwdi qa'leymen», u'shinshi bo'lekke «Bilim aldi'm» dep jazadi'. Keyin woqi'wshi'larg'a yaki studentlerge «So'z dizbekleri» degen tema boyi'nsha nelerdi biletug'i'ni'n «Bilemen» bo'legine jazi'wdi' soraydi'. Woqi'wshi'lar so'z dizbekleri boyi'nsha bilgenlerin jazi'p bolg'annan keyin ja'ne nelerdi biliwdi qa'leytug'i'ni'n soraydi'. Woqi'wshi'lar bergin sorawlar «Biliwdi qa'leymen» bo'legine jazi'ladi'. Bunnan keyin woqi'ti'wshi' so'z dizbekleri boyi'nsha mag'luwmatlar jazi'lg'an, aldi'n ala tayarlang'an tekstti woqi'wshi'larg'a tarqati'p shi'g'adi'. Woqi'wshi'lar tekst penen tani'si'p bolg'an son' pikirlesiwge wo'tedi, jan'a mag'luwmat haqqi'nda bir-biri menen pikirlesedi. Woqi'ti'wshi' woqi'wshi'lardan qanday jan'a mag'luwmat alg'anli'g'i'n soraydi' ha'm «Bilip aldi'm» bo'legine jazi'wdi' tapsi'radi'. Keyin pikirler uluwmalasti'ri'li'p juwmaq jasaladi'.

Bul metodtan «Almasi'q» so'z shaqabi' wo'tkende paydalansaq boladi'. Buni'n ushi'n mug'allim taxtani' u'sh bo'lekke bo'ledi. Birinshi bo'legine «Bilemen», yekinshi bo'legine «Biliwdi qa'leymen», u'shinshi bo'legine «Bilip aldi'm» dep jazadi'. Keyin woqi'wshi'larg'a qarata, kim

Bilemen	Biliwdi qa'leymen	Bilip aldi'm
So'z dizbegi yeki yamasa birneshe ma'nili so'zlerdin' dizbeginen du'ziledi. Bas so'z ha'm bag'i'ni'n'qi' so'z bo'ladi'. Bas so'zdin' qaysi' so'z shaqabi'nan boli'w-i'na qaray atawi'sh ha'm feyil so'z dizbeklerine bo'linedi. Mi'sali: taza ko'yilek, salmani' qazi'w.	So'z dizbeginin' qospa so'zlerden, turaqli' so'z dizbeginen parqi'n; bas so'z benen bag'i'ni'n'qi' so'zdin' baylani'si'w usi'llari'n; jay ha'm qospa so'z dizbeklerinin' ayi'r-mashi'li'g'i'n.	So'z dizbeklerinin' tu'rkiy tillerde ha'm qaraqalpaq tilinde izertleniwi, qospa so'z ha'm tuqaqli' so'z dizbeginen parqi'n; so'z dizbeginin' ga'p du'ziwshi sintaksislik birlik yekenligin; so'z dizbeklerindeki sintaksislik baylani's ha'm sintaksislik qatnaslardi'.

Bilemen	Biliwdi qa'leymen	Bilip aldi'm
Morfologiya — til biliminin' yen' jas tarawı. Woni'n' izertlew obyektı morfonema ha'm submorlar. Morfemalardi'n' fonologiyalıq du'zilisi, seslerdin' alması'wi' ha'm wolardi'n' tu'rlerin, morfonema ha'm wolardi'n' modellerin, submorlardi' u'yrenedi.	Til biliminin' basqa qanday tarawları' menen baylani'sli'g'i'n	Morfologiya til iliminin' fonetika ha'm morfemika tarawı' menen ti'g'i'z baylani'sli'. Sebebi, morfonema — morfonema quramı'ndag'i' fonemalıq alması'wlardan payda bolatug'i'n tillik birlik.

«Almasi'q so'z shaqabi'» haqqi'nda ne biletug'i'nli'g'i'n soraydi' ha'm woqi'wshi'lar pikirın «Bilemen» dep atalg'an qatarg'a jazadi'. Auditoriyada pikirler juwmaqlang'annan keyin woqi'wshi'larg'a qarata ja'ne «Almasi'q so'z shaqabi'» haqqi'nda tag'i' nelerdi biliwdi qa'leytug'i'ni'n soraydi'. Woqi'wshi'lardi'n' bergin sorawları'n taxtani'n «Biliwdi qa'leymen» degen bo'legine jazadi'. Woqi'wshi'lardi'n' sorawları' juwmaqlang'annan keyin mug'allim «Almasi'q so'z shaqabi'» haqqi'nda mag'luwmatlar jazi'lg'an, aldi'nnan tayarlang'an tekstlerdi woqi'wshi'larg'a tarqati'p shi'g'adi'. Woqi'wshi'lar tekstler menen tani'si'p shi'qqannan keyin pikirlesiwge wo'tedi, jan'a mag'luwmatlardi' bir-biri menen bo'lisedi.

Bilemen	Biliwdi qa'leymen	Bilip aldi'm
Atli'q, kelbetlik, sanli'q so'zlerdin' worni'na alması'p qollani'latug'i'n so'z shaqabi'. Alması'qti'n' wo'zine ta'n sorawları' bolmaydi'. Alması'qlar qosi'mtalar arqalı' basqa so'z shaqapları'nan jasalmaydi'. Alması'qlar ma'nisi boyi'nsha segiz tu'rge bo'linedi. Ma'nilik tu'rleri: betlik, wo'zlik, siltew, soraw, belgilew, ja'mlew, belgisizlik, boli'msi'zli'q.	Qaysi' alması'qlar sep-lengende tu'biri wo'zgerip ketug'i'nli'g'i'n; Ha'rbi alması'qti'n' wo'zine ta'n belgilerin, wolardi'n' qanday so'zler menen bil-diretug'i'ni'n, birlik ha'm ko'plik sanlarda qollani'li'wi'n.	Betlik, siltew alması'qlari'ni'n seplengende tu'biri wo'zgeretug'i'ni'n, wo'zlik alması'g'i'ni'n' tartimlani'p seplenetug'i'ni'n, hesh, ha'r so'zlerinin' qosi'li'p ha'm bo'lek jazi'li'wi'n, alması'qlardi'n' stillik qollani'li'wi'n bilip aldi'm.

Mug'allim woqi'wshi'lardan «Almasi'q so'z shaqabi» haqqi'nda ja'ne qanday mag'luwmatlarga iye bolg'anli'g'i'n soraydi' ha'm «Bilip aldi'm» degen qatarg'a jazadi'. Keyin u'sh qatardi' uluwmalasti'ri'p, birgelikte juwmaq shi'g'ari'ladi'.

ZIGZAG METODI'

Zigzag metodi' — bul woqi'wshi'lar (yaki studentler) menen topar tiykari'nda tez ha'm puqta wo'zlestiriwge xi'zmet yetedi. Metodti'n' abzalli'g'i' to'mendegi ta'repleri arqali' belgilenedi.

1. Woqi'wshi'larda topar boli'p islew ko'nlikpesi payda boladi'.

2. Temani' wo'zlestiriwde sarplanatug'i'n waqi't u'nemlenedi.

Zigzag metodi'nda woqi'wshi'lar kishi toparlarga bo'linedi ha'm toparlardi'n' ha'rbir ag'zasi' sanlar menen belgilenedi. Ma'selen, 4 topar bolsa 1,2,3,4 sanlari' menen belgilenip, sol sandag'i' woqi'wshi'lar bir toparg'a birigedi. Topardan liderler saylanadi'.

Zigzag metodi'n qollani'w procesinde to'mendegi ha'reketler a'melge asi'ri'ladi':

— woqi'wshi'lar bir neshe toparlarga bo'linedi.

— jan'a tema mazmuni'n ashi'p beriwshi woqi'w materiali' da bo'limlerge aji'rati'ladi'.

— ha'rbir toparg'a temani'n' belgili bo'legi beriledi ha'm woni' u'yreniw wazi'ypasi' tapsi'ri'ladi'.

— belgilengen waqi't ishinde toparlar woqi'w materiali' u'stinde jumi's isleydi ha'm waqi't tejew maqsetinde topar ag'zalari' arasi'nan liderler tan'lanadi' ha'm wolar u'yrenilgen woqi'w materiali'na tiyisli mag'luwmatlardi' toparlarga so'ylep beredi. Liderdin' so'zleri topar ag'zalari' ta'repinen toli'qti'ri'li'wi' mu'mkin.

Barli'q toparlar wo'zlerine berilgen woqi'w materiali'n puqta wo'zlestirilgennen son' woqi'w materiallari' toparlarda almasti'ri'ladi'.

Bul basqi'shta joqari'dag'i' xi'zmet ta'kirarlanadi'.

Sol ta'rizde tema mazmuni'n jarati'wshi' woqi'w materiali' woqi'wshi'lar ta'repinen wo'zlestiriledi. Zigzag metodi'n qaraqalpaq tili sabaqlari'nda paydalansaq boladi'. Ma'selen, «Qospa so'zler» temasi'n wo'tkende Zigzag metodi'n to'mendegishe qollansaq boladi'. Bul ushi'n klass woqi'wshi'lari'n to'rt toparg'a bo'lemiz. Ha'rbir toparg'a at qoyami'z. Mi'sali': «Birikken so'zler», «Birikpegen qospa so'zler», «Jup so'zler», «Qi'sqarg'an qospa so'zler».

Birinshi topar birikken so'zler haqqi'nda tu'sinigin ayti'w kerek. Da'slep topar lideri juwap beredi. Keyin woqi'wshi'lar dawam yetedi.

1. Liderdin' juwabi':

Yeki yamasa wonnan da arti'q so'zlerdin' birigiwinen jasalatug'i'n so'zler birikken so'zler delinedi.

1-woqi'wshi': Birikken so'zler bir ma'ni bildiredi: qolg'ap, belbew, bilezik, ayg'abag'ar t.b.

2-woqi'wshi': Bir so'z shaqabi' boli'p keledi. Ma'selen, birikken atli'q, kelbetlik, feyil, ra'wish t.b.

3-woqi'wshi': Birikken so'zlerdin' ayi'ri'mlari' fonetikali'q wo'zgeriske ushi'raydi'. Bi'yi'l — bul ji'l, bu'gin — bul ku'n, qolg'ap — qol qap.

4-woqi'wshi': Ko'binese adam atlari', geografiyali'q atamalar, haywan, wo'simlik atlari' birikken qospa so'zge kiredi. Aysuli'w, Yesnazar, Qarateren', atqulaq, jarg'anat t.b. Juwaplar usi' taqi'lette dawam yettiriledi.

Yekinshi topar ag'zalari' da birikpegen qospa so'zler haqqi'nda mag'luwmat beredi.

Liderdin' juwabi': Birikpegen qospa so'zler yeki yamasa birneshe so'zlerdin' dizbeklesip keliwinen jasaladi'.

1-woqi'wshi': Neshe so'z bolsa da bir ma'ni bildiredi: ayaq kiyim, ko'z a'ynek, uzi'n boyli', sa'lem beriw.

2-woqi'wshi': Birikpegen qospa so'zler ma'nili so'z shaqaplari'nda qollani'ladi': du'nya ju'zlik, biyday ren', jigirma bes, hesh birew, a'lle qaydan, bir qa'lipte, woqi'p shi'g'i'w t.b.

3-woqi'wshi': Birikpegen qospa so'zlerdin' du'zilisi yerkin so'z dizbeklerine uqsas boli'p keledi, ma'nilik jaqtan aji'raladi'.

4-woqi'wshi': Bunday so'zler bo'lek jazi'ladi'.

3-topardag'i' liderdin' juwabi':

Jup so'zler yeki so'zdin' juplasi'p keliwinen jasaladi'.

1-woqi'wshi': Ma'nilik jaqtan bir-birine jaqi'n so'zler juplasi'p keledi: ata-ana, kiyim-kenshek, uwayi'm-qayg'i' t.b.

2-woqi'wshi': Jup so'zler defis penen jazi'ladi'.

3-woqi'wshi': Jup so'zler de yeki ma'nili so'z yamasa yekinshi so'zi ma'nige iye yemes so'zlerden juplasi'p uluwmalig' ma'ni bildiredi: qazan-tabaq, nan-pan, chay-pay, qon'si'-qoba t.b.

4-woqi'wshi': Ma'nili so'z shaqaplari', tan'laq ha'm yeliklewish so'zler de juplasi'p keledi.

4-topardi'n' liderinin' juwabi':

So'zlerdin' qi'sqari'p birigiwi arqali' jasalg'an so'zler qi'sqarg'an qospa so'zler delinedi.

1-woqi'wshi': Qi'sqarg'an so'zler atli'q so'z shaqabi'nda qollani'ladi'.

2-woqi'wshi': So'zlerdin' bas ha'ripleri qi'sqari'wi' arqali' jasaladi': QMU, BMSH, AQSH t.b.

3-woqi'wshi': Qi'sqarg'an so'zler birigip jazi'ladi': ma'kankom, pedinstitut t.b.

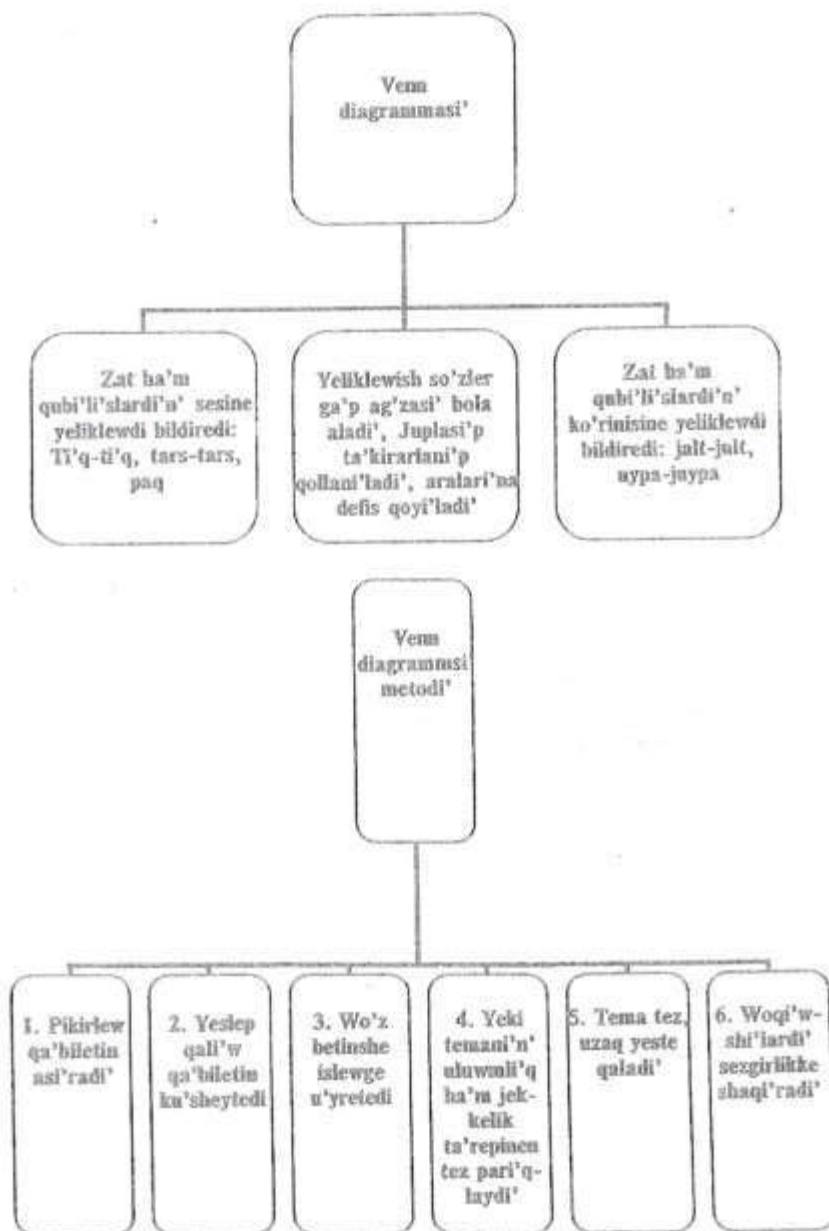
Juwaplar usi' taqi'lette shi'nji'rma-shi'nji'r dawam yettiriledi. Woqi'wshi'lar az waqi't ishinde ko'p mag'luwmat ali'wg'a yerisedi.

Sunday-aq, bul metoddan tiykari'nan u'yege tapsi'rmani' sorag'anda paydalansaq maqsetke muwapi'q boladi'. Bul shi'nji'r degenge de tuwra keledi. Sebebi is-ha'reket izbe-izlikte a'melge asi'ri'ladi'. Mi'sali', sanli'q so'z shaqabi'n ta'kirarlaw temasi'nda to'mendegidey usi'lda paydalansaq boladi'.

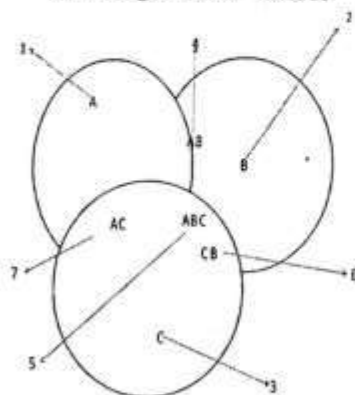
Birinshi woqi'wshi' sanli'q so'z shaqabi'ni'n' qag'i'ydasin' aytadi'. Yekini'woqi'wshi' sanli'q so'z shaqabi'na mi'sallar keltiredi. U'shinshi woqi'wshi' sanli'qti'n' ma'nisine qaray tu'rlerin aytadi'. To'rtinshi woqi'wshi' sanaq sang'a mi'sal keltiredi. Besinshi woqi'wshi' qatarli'q sanni'n' qosi'mtalari'n aytadi'. Altinshi' woqi'wshi' ji'ynaqlaw sang'a mi'sal keltiredi. Jetinshi woqi'wshi' shamali'q sanni'n' qosi'mtalari'n aytadi'. Segizinshi woqi'wshi' bo'lshek sanni'n' iyelik sepligi ha'm tarti'm jalg'awi' arqali' jasali'wi'na mi'sal keltiredi. Tog'i'zi'nshi' woqi'wshi' toplaw sang'a mi'sal keltiredi. Woni'nshi' woqi'wshi' sanli'qti'n' ga'pte baslawi'sh boli'p keliwine mi'sal keltiredi. Bul metod usi'lay dawam yete beredi. Woqi'wshi'lardi'n' bergin juwaplari'na qarap, wolardi'n' tiyisli ballari' qoyi'ladi'. Sabaqqa belsene qatnasqan woqi'wshi'lar mug'allim ta'repinen xoshametlenedi.

VENN DIAGRAMMASI' METODI'

Venn diagrammasi' metodi' — woqi'wshi'lardi'n' u'yrenilip ati'rg'an temalardi'n' wo'zine ta'n ayi'rmashi'li'q ha'm uqsasli'q ta'replerin talqi'law ko'nlikpelerin qa'liplestiriwge qarati'lg'an metod. Bunda woqi'wshi'lar u'yrenilip ati'rg'an temani'n' bo'limlerinin' bir-birinen parqi'n ha'm qay jerde qanday uqsasli'q bar yekenligin bilip aladi'.

Ko'mekshi so'zlerde paydalani'latug'i'n venn diagrammasi' metodi'

VENN DIAGRAMMASI'NI'N' BERILIVI

Bul metodti' qaraqalpaq tili sabaqlari'nda ken' paydalansaq boladi'. Temani'n' wo'zgesheligine baylani'sli' shen'berler u'sh, to'rt, besew boli'p keliwi mu'mkin. Ma'selen, «Ko'mekshi so'zler» temasi'n wo'tip bolg'an son' venn diagrammasi' metodi'nan paydalani'p da'neker, tirkewish ha'm janapay so'zlerdin' uqsasli'q ha'm ayi'rmashi'li'q ta'replerin ani'qlasq boladi'. Bul ushi'n shen'berdi mi'na du'ziliste du'zemiz.

A Da'neker	V Tirkewish	S Janapay
1. Ko'mekshi so'z jeke turg'anda ma'nige iye yemes. 2. Ga'ptegi so'zlerdi ha'm ga'plerdi baylani'sti'radi'. 3. Ga'p ag'zasi' bola almaydi'. 4. Baylani'sti'ri'w wo'zgesheligine qaray birneshe tu'rlerge bo'linedi.	1. Atli'q ha'm atli'q ma'nili so'zlerdi ga'ptegi basqa so'zler menen baylani'sti'radi'. 2. Wo'zi dizbeklesip kelgen so'zden keyin kelip bir sorawg'a juwap beredi. 3. Tirkewishler birneshe tu'rlerge bo'linedi.	1. Ga'pke yamasa wo'zi qatnasli' so'zge qosi'msha ma'ni beredi. 2. Wo'zi qatnasli' so'zden bo'lek yamasa qosi'li'p jazi'ladi'. 3. Janapaylar qanday qosi'msha ma'ni bildiriwine qaray tu'rlerge bo'linedi.
AV		VS
1. Ko'mekshi so'z jeke turg'anda ma'nige iye yemes, belgili bir sorawg'a juwap bermeydi, ga'p ag'zasi' bola almaydi'. 2. Menen, penen, benen so'zleri birde da'neker, birde tirkewish xi'zmetinde qollani'ladi'. Azat penen Abat keldi. Azat Abat penen keldi.		1. Ko'mekshi so'z jeke turg'anda ma'nige iye yemes, ga'p ag'zasi' bola almaydi'. 2. ha'm, da, de, ta, te da'nekerleri janapay xi'zmetinde de qollani'ladi'. Aygu'l ha'm Aynur keldi. Aygu'l ha'm, Aynur ha'm keldi.
AVS		VS
1. Ko'mekshi so'z jeke turg'anda ma'nige iye yemes, belgili bir sorawg'a juwap bermeydi, ga'p ag'zasi' bola almaydi'. 2. Menen, penen, benen so'zleri birde da'neker, birde tirkewish xi'zmetinde qollani'ladi'. Azat penen Abat keldi. Azat Abat penen keldi.		1. Ko'mekshi so'z jeke turg'anda ma'nige iye yemes, ga'p ag'zasi' bola almaydi'. 2. ha'm, da, de, ta, te da'nekerleri janapay xi'zmetinde de qollani'ladi'. Aygu'l ha'm Aynur keldi. Aygu'l ha'm, Aynur ha'm keldi.

PSMU TEXNOLOGIYASI

Biz qaraqalpaq tili sabaqlıqlarında PSMU texnologiyası'nan da paydalansaq boladı'. Bul texnologiya mashqalalı' ma'selelerdi sheshiwde, diskussiya wo'tkeriwde, uluwmalastı'ri'w sabaqlarında yaki woqi'w rejesi tiykari'nda birer bo'lim u'yrenilip bolı'ng'annan son' qollanı'li'wi' mu'mkin. Bul texnologiya woqi'wshi'lardi' wo'z pikirın qorg'awg'a, yerkin, pikirlew ha'm wo'z pikirın basqalarg'a wo'tkeriwge, ashi'q tu'rde tartı'si'wg'a, soni'n' menen bir qatarda woqi'wshi'lardi' woqi'w procesinde iyelegen bilimlerin talqi'lawg'a u'yretedi. Bul texnologiya woqi'wshi'larg'a tarqatı'lg'an a'piwayı' qag'azg'a wo'z pikirlerin ani'q ha'm qı'sqa tu'rde jazı'w, tasti'yi'qlawshi' da'liller yaki biykarlawshi' pikirlerdi bayanlawg'a ja'rдем beredi.

PSMU texnologiyası' birneshe basqı'shta wo'tkeriledi.

1-basqı'sh:

Woqi'ti'wshi' woqi'wshi'lar menen birge diskussiya temasi'n yaki talqi'lanı'w kerek bolg'an mashqalalı', yaki u'yrenilgen bo'limdi belgilep aladı'. Ma'selen, «Qospa ga'plerdin' jay ga'plerden wo'zgesheligi nede?» degen soraw do'gereginde wo'tkersek boladı'.

Woqi'ti'wshi' sabaqta da'slep ha'rbir woqi'wshi' jeke tu'rde islewi, keyin bolsa kishi toparlarda islewi ha'm sabaqti'n' aqi'ri'nda ja'ma'a't bolı'p islew haqqi'nda woqi'wshi'larg'a mag'luwmat beredi. Sabaq dawami'nda ha'rbir woqi'wshi' wo'z pikirın yerkin ha'm toli'q tu'rde ayti'p beretug'i'nli'g'in yeskertip wo'tedi.

2-basqı'sh:

Ha'rbir woqi'wshi'g'a PSMU texnologiyası'ni'n' 4-basqı'shi' jazı'lg'an qag'azlar tarqatı'ladi':

P — pikirın'izdi bayanlan'.

S — pikirın'izge sebep ko'rsetin'.

M — ko'rsetilgen sebebin'izdi mi'sallar menen da'lillen'.

U — pikirın'izdi uluwmalastı'ri'n'.

Biz bul texnologiyani'n' qaraqalpaq tili sabaqlarında qollanı'w boyi'nsha mi'sallar keltiremiz. Student pikirın to'mendegishe bayanlawı' mu'mkin.

P — pikirın'izdi bayanlan'. Mi'sali': Qospa ga'pler yeki yamasa bir neshe jay ga'plerdin' ma'nilik, grammatikali'q baylanı'si'nan du'ziledi. Qospa

ga'pler birneshe jay ga'plerden du'zilip bir pu'tin woy-pikirdi bildiredi. Jay ga'pler tek bir predikativlik birlikten du'ziledi. Qospa ga'pler jay ga'plerden du'zilisi, mazmuni' ha'm intonaciya'si' menen aji'raladı'. Du'zilisi birneshe so'zden bolg'an ga'pler qospa ga'p bola bermeydi. Yeki so'zden de qospa ga'p bolı'wi' mu'mkin. Sebebi qospa ga'pler to'mendegi belgileri menen jay ga'plerden wo'zgeshelenedi.

S — pikirın'izge sebep ko'rsetin'. Qospa ga'pler keminde yeki jay ga'pten du'ziledi, ha'rbir jay ga'ptin' baslawi'sh ha'm bayanlawi'shi' arasi'nda predikativlik qatnas boladı'. Jay ga'pler mazmuni' jag'i'nan waqı't, ken'islik ha'm is-ha'reketke qatnasi' boyi'nsha baylanı'si'p keledi. Jay ga'plerinin' arasi'nda intonaciya'lı'q jigi boladı'.

M — ko'rsetken sebebin'izdi da'lillep mi'sal keltirin'. Mi'sali': Wo'tken ji'ldi'n' maysa sho'bin pi'ti'rati'p basi'p, ken' jazi'qta jeke tori' atli' kiyati'r. Bi'yi'l suw mol bolg'anli'qtan, yeginler de nayati'y zor boldi'.

Birinshi ga'p jay ga'p, ayi'ri'mlang'an feyil toplanlı' jay ga'p, woy-pikir bir baslawi'shqa (subyektke) tiyisli — jeke tori' atli', bir woy-pikir bayanlang'an.

Yekinshi ga'p qospa ga'p, yeki jay ga'pten du'zilgen. Yeki jay ga'p sebeplik qatnasta baylanı'sqan, ha'rbir jay ga'p wo'zinin' baslawi'sh ha'm bayanlawi'sh arasi'nda predikativlik qatnasqa iye, birewi bas ga'p (yeginler de nayati'y zor boldi'), yekinshisi bag'i'ni'n'qi' ga'p (Bi'yi'l suw mol bolg'anli'qtan), arasi'nda qı'sqa pawza islengen.

U — pikirın'izdi uluwmalastı'ri'n'. Demek, qospa ga'pler woy-pikirdi bildiriwdegi wo'zgesheliklerine, ha'rbir jay ga'pte pikir ti'yanagli'g'i'ni'n' bolı'wi'na, jay ga'pler arasi'ndag'i' ma'nilik, grammatikali'q ha'm intonaciya'lı'q baylanı'sti'n' bolı'wi'na qaray jay ga'plerden aji'raladı'.

Ha'rbir woqi'wshi' jeke tu'rde tarqatı'lg'an qag'azdag'i' PSMUdi'n' 4 basqı'shi'n wo'z pikirlerin jazba tu'rde bayanlaw arqalı' toli'qti'radi'.

3-basqı'sh:

— ha'rbir ti'n'lawshi' wo'z qag'azları'n toli'qti'ri'p bolg'an son', woqi'ti'wshi' wolardi'n' kishi toparlarga bo'liniwin wo'tinish yetedi yaki tu'rli toparlarga bo'liw usı'lları'nan paydalang'an halda woqi'wshi'lardi' (student) kishi toparlarga aji'ratadı';

— woqi'ti'wshi' ha'rbir toparg'a PSMU texnologiyası'ni'n' 4 basqı'shli' jazı'lg'an u'lken formattag'i' qag'azlardi' tarqatadı';

— woqi'ti'wshi' kishi toparlarga ha'rbir jazı'lg'an qag'azlardag'i' pikir ha'm da'lillerdi u'lken formattag'i' qag'azg'a uluwmalastı'ri'lg'an tu'rde 4 basqı'sh boyi'nsha jazı'wi'n aytadı'.

4-basqi'sh:

– kishi toparlarda da'slep ha'rbir woqi'wshi' wo'zi jazg'an ha'rbir basqi'shtag'i' pikirleri menen topar ag'zalari'n tani'sti'ri'p wo'tedi. Topar ag'zalari'ni'n' barli'q pikirleri u'yrenilgennen son' kishi topar ag'zalari' wolardi' uluwmalasti'ri'wg'a kirisedi;

— topar ag'zalari' PSMUdi'n' 4 basqi'shi'ni'n' ha'rbiri boyi'nsha uluwmalasti'ri'p woni' jaqlap shi'g'i'wg'a tayari'q ko'redi;

— pikirlerdi uluwmalasti'ri'w waqti'nda ha'rbir woqi'wshi' wo'z pikirlerin jaqlawi', da'lillewi mu'mkin.

5-basqi'sh:

— kishi toparlar uluwmalasti'rg'an pikirlerin qorg'aydi', topar basshi'si' ha'rbir basqi'shi'n jeke woqi'ydi'. Bazi' bo'limlerin da'lillewi, yag'ni'y topardi'n' ne ushi'n bul pikrige kelgenin ayti'p wo'tiwi mu'mkin.

6-basqi'sh:

— woqi'ti'wshi' sabaqqa juwmaq jasaydi', bildirilgen pikirlerge wo'z qatnasi'n bildiredi. To'mendegi sorawlardi' woqi'wshi'larg'a beredi.

Bul sabaqta nelerdi bilip aldi'n'i'z ha'm nelerdi u'yrendin'iz?

Bul texnologiyani sabaqta qollani'w qanday na'tivje beredi?

Solay yetip, qaraqalpaq tili mug'allimi woqi'wshi'larg'a yaki studentlerge ti'yanaqlı' bilim beriwde, teoriyalı'q materialdı' tu'sindiriwde temag'a sa'ykes metodlardı' duri's tan'lay biliwi kerek. Bul ushi'n woqi'ti'wshi' wo'z qa'nigeligi boyi'nsha lingvistikalı'q tu'siniklerdi ha'r ta'repleme iyelegen boli'wi, materialdı' tu'sindiriw usi'li'n teren' biliwi lazi'm.

BALI'Q SKLETI METODI'

Bali'q skleti metodi' uluwma mashqalalardi' ha'm woni'n' sheshimin tabi'wg'a imkaniyat beretug'i'n metod.

Maqseti: Woqi'wshi'lardi' toparlarda birge izleniwshilikke bag'darlaydi', mag'luwmatlardi' sali'sti'ri'w ko'nlikpelerin, jag'daydan shi'g'i'p ketiw, woylasi'w, wo'z pikirlerin da'lillep beriw ko'nlikpeleri rawajlanadi'.

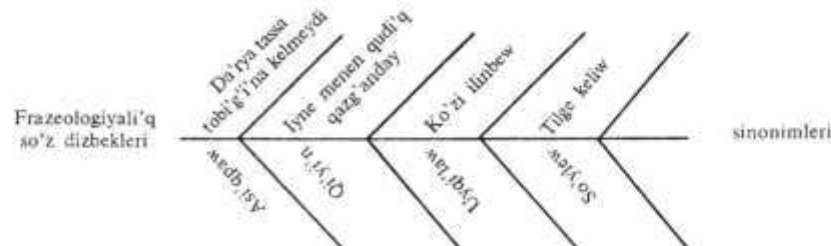
Qurallandi'ri'w. Ha'rbir toparg'a plakat yamasa yeki bet qag'az, ruchka yamasa plomasterler beriledi.

Wo'tkeriw ta'rtibi: Woqi'wshi'lardi' sani'na qaray toparlarga'a bo'liw.

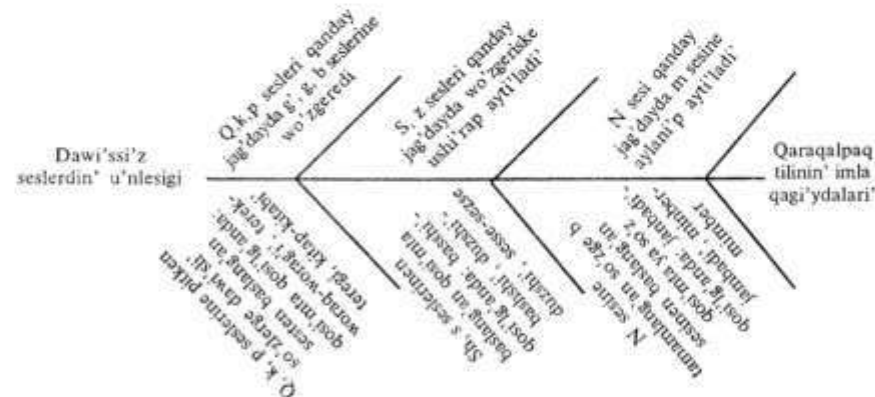
- Toparlarg'a tapsir'malar: bali'q skleti bir ta'repine mashqalali' mashqalalar, al yekinshi ta'repine usi' mashqalalardi'n' ani'q shi'g'i'p ketiw jollari'n jazi'w kerek.

- Bali'q skleti basi'nda mashqalani' n' basi', al keyninde mashqalani' sheshiw jollari' iazi'ladi'.

- Toparlardı'nı wo'z jumi'slari'n ko'rsetiwge shi'g'i'wlari' «Bali'q skleti» shi'ni'g'i'wi'n qaraqalpaq tili sabag'i'nda frazeologizmlerdi wo'tkende paydalansaq boladi'. Bali'q skletinin' birinshi ta'repine qaraqalpaq tilindegi frazeologizmler, yekini'shi ta'repinde frazeologizmlerdin' leksikali'q ma'nisi ashi'ladi'.

Bul metodtan tildin' basqa tarawlarin' woqi'ti'wda da paydalansaq boladi'

Bul metoddi' birgelikli ag'zalardi' woqi'ti'wda qollansaq woqi'wshi'lardi'n' sabaqqa qi'zi'g'i'wshi'li'g'i' asadi'. Bunda birgelikli bas ha'm yekinshi da'rejeli ag'zalari' bar mi'sallardi' bali'q skletin'in' joqarg'i' ta'repine jazi'ladi' ha'm woqi'wshi'lar woni'n' to'mengi ta'repine qaysi' ag'zadan bolg'an birgelikli ag'za yekenligin ha'm baylani'si'w usi'llari'n jazi'wlari' kerek.

- Studentlerdin' pikir ha'm woylawlari'n qag'azg'a jazi'p baradi'.
- Woqi'ti'wshi' temani'n' mazmuni' bayanlang'an tekstti usi'nadi'.
- Woqi'wshi'lar bul tekstti ha'm wo'zleri bildirgen pikirge qanshelli uqasli'g'i' ha'm parqi'n arnawli' belgiler menen belgilep baradi'.

Ga'ptin' aktual bo'liniwi

Insert	V	+	-	?
1. Ga'ptin' aktual bo'liniwi chex lingvisti V. Matezius ta'repinen usi'ni'ldi'. Tu'rkiy tillerde XX a'sirdin' 70-jilari'nan baslap u'yrenile basladi'. Qaraqalpaq tilinde M.Da'wletovti'n' miynetlerinde so'z yetiledi.		+		
2. Ga'ptin' kommunikativlik xi'zmetine qaray tema ha'm remag'a bo'liniwi aktual bo'liniw dep ataladi'. So'ylewshige ma'lim ha'm woni'n' pikirine tiykar bolatug'i'n bo'lek — tema, tema haqqi'nda jan'a xabardi' bildiretug'i'n bo'lek — rema dep ataladi'.		+		
3. Ga'ptin' aktual bo'liniwi menen sintaksislik bo'liniwdin' uqasli'q ha'm ayirmashi'li'q ta'repleri bar. Yeki bas ag'zali' ga'plerde aktual bo'liniw menen sintaksislik bo'liniw sa'ykes keledi. Determinant ag'za menen kelgende sa'ykes kelmeydi.				
4. Aktual bo'liniwdi bildiriwshi qurallarg'awori'n ta'rtip, intonaciya kiredi. Qosi'msha aktuallasti'ri'wshi' qurallarg'a ku'sheytiv, ayi'ri'w-sheklew janapaylari', almasi'qlar, ta'kirarlani'wshi' so'zler kiredi.				

Defis arqali' jazi'latug'i'n so'zler

Insert	V	+	-	?
1. Jup ha'm ta'kirar so'zler defis penen jazi'ladi': qazan-tabaq, dos-dushpan, ag'a-ini, t.b.	V			
2. Ayqi'nlawi'sh-ayqi'nlani'wshi' ma'nisinde juplasi'p kelgen qospa atli'qlar defis penen jazi'ladi': ana-ger, vrach-terapevt, mexanik-aydawshi', t.b.		+		
3. Belgili bir arali'q yamasa ji'ynaqlawshi' jup so'z ma'nisinde kelgen menshikli qospa atli'qlar defis arqali' jazi'ladi': Qon'i'rat-No'kis (temirjol), No'kis-Tashkent (samolyot).			-	
4. Aq, ay, a, a', o janapaylari' defis penen jazi'ladi'.				?

BLIC — SORAW METODI'

Metodti'n' mazmuni'. Bul metod studentlerdi (yaki woqi'wshi') ha'reketler izbe-izligin duri's sho'lkemlestiriwge, logikali'q woylawg'a, u'yrenip ati'rg'an predmeti tiykari'nda ha'r qi'yli' pikirler, mag'luwmatlar ishinen kereklesin tan'lap ali'wdi', soni'n' menen bir qatarda, basqalar pikirini hu'rmet yetiw ha'm basqalarg'a wo'z pikirini wo'tkere ali'w ha'm de wo'z xi'zmeti, ku'nin rejelestirip ali'wdi' u'yreniwge qarati'lg'an.

Metodti'n' maqseti. Bul usi'l arqali' studentlerge (yaki woqi'wshi') tarqati'lg'an qag'azlarda ko'rsetilgen ha'reketler izbe-izligin da'slep jeke ta'rtipte wo'z betinshe belgilew, kishi toparlarda wo'z pikirini basqalarg'a wo'tkere ali'w yaki wo'z pikirinde qali'w, basqalar menen pikirles bola ali'w si'yaqli' ko'nlikpelerdi qaliplestiriw.

Sabaqti' wo'tkeriw ta'rtibi. Bul metod birneshe basqi'shta wo'tkeriledi.

- Woqi'ti'wshi' studentlerge (yaki woqi'wshi') bul sabaq birneshe basqi'shta wo'tkeriliwi haqqi'nda tu'sinik beredi. Ha'rbir basqi'shqa mo'lsherlengen wazi'ypalardi' wori'nlawg'a ani'q waqit beriliwi, ti'n'lawshi'lar bolsa bul waqit'tan u'nemli paydalani'wlari' kerekligi haqqi'nda wolardi' yeskertedi;

- Woqi'ti'wshi' ha'mme studentlerge (yaki woqi'wshi') jeke-jeke tarqatpa material beredi ha'm wolardan bul materialdi' jaqsi'lap u'yreniwlerini soraydi';

- Woqi'ti'wshi' tarqatpa material mazmuni' ha'm wori'nlanatug'i'n wazi'ypani' (tarqatpa materialda berilgen ha'reketler izbe-izligin duri's belgilew, belgini qag'azda jeke aji'rati'lg'an bo'limge sanlar menen qoyi'w kerekligin) tu'sindiredi;

- Tarqatpa materialda berilgen wazi'ypa da'slep jeke ta'rtipte wori'nlanatug'i'ni'n aytadi';

- Ha'rbir student (yaki woqi'wshi') wo'zinin' jeke pikirini tiykari'nda tarqatpa materialdag'i' «jeke baha» bo'limine berilgen ha'reketlerdin' logikali'q izbe-izligin sanlar menen belgilep shi'g'adi';

- Studentlerdin' (yaki woqi'wshi') jeke tu'rdegi jumi'slari' tamamlang'annan son' woqi'ti'wshi' wolardan u'sh adamnan ibarat kishi toparlardi' du'ziwin soraydi'. Kishi toparlardag'i' studentlerdin' (yaki woqi'wshi') ha'rbiri wo'z qag'azi'ndag'i' «jeke baha» bo'liminde belgilengen ha'reketler izbe-izligi menen bir-birewin tani'sti'radi', keyin wolar u'sh adamda u'sh tu'rli bolg'an izbe-izlikni birgelikte (bir-biri menen tarti'si'p, pikirlesip, bir-birine ta'sir wo'tkizip, wo'z pikirlerine isendirip)

kelisken halda, tarqati'lg'an qag'azdag'i' «topar bahasi» bo'limine sanlardi' belgilep shi'g'adi';

- Barli'q kishi toparlar wo'z jumi'slari'n tamam qi'lg'an son', woqi'ti'wshi'lar ha'reketler izbe-izligi boyi'nsha duri's juwabi'n beredi, yag'ni'y studentlerden (yaki woqi'wshi') wolarg'a tarqati'lg'an qag'azlardag'i' «duri's juwap» bo'limine wol ta'repinen ayti'lg'an ha'reketler izbe-izliginin' sanlari'n jazi'wdi' soraydi';

- Woqi'ti'wshi' «duri's juwap» bo'liminde berilgen sanlar menen «jeke baha» ha'm «topar bahasi» bo'limindagi sanlardi' sali'sti'ri'w ha'm u'lkeninen kishkenesin ayi'ri'w, ayi'ri'mlari'n sa'ykes tu'rde «jeke qa'te» ha'm «topar qa'tesi» bo'limlerine jazi'wi'n soraydi';

- Woqi'ti'wshi' jeke ha'm topar qa'telerinin' uluwma sani' boyi'nsha tu'sinik beredi ha'm wolardi'n' ha'rbirin jeke-jeke tu'sindirip beredi;

- Woqi'ti'wshi' sabaqti' tamamlap, ayi'ri'm toparlardi'n' sabaq dawami'ndag'i' jumi'slari'na wo'z pikirlerin bildiredi ha'm studentlerdin' (yaki woqi'wshi') bilimin tablicadag'i' wo'lshe'mler tiykari'nda bahalaydi' yaki sa'ykes kelgen duri's juwaplar sani'na qarap ha'rbir student (yaki woqi'wshi') wo'z bahasi'n tablicadag'i' ko'rsetilgendey ani'qlaydi'. Mi'sali: Biz qaraqalpaq tilinen «A'lipbe» temasi'n wo'tkende blic-soraw metodi'nan paydalani'wi'mi'zg'a boladi'. A'lipbedegi 34 ha'riptin' izbe-iz jaylasi'wi'n biliw arqali' woqi'wshi'lar so'zliklerden paydalani'w jollari'n u'yrenedi, studentler ilimiy a'debiyatlardi' a'lipbe ta'rtibinde jazi'wda paydalanadi'.

Blic-soraw «A'lipbe»

Qatar ta'rtip	Ha'riplerden baslanatug'i'n so'zler	Duri's juwap	Jeke qa'te	Jeke baha	Topar qa'tesi	Topar qa'tesi
1	Ni'zam					
2	Orden					
3	A'depnama					
4	Yadnama					
5	An'shi'					
6	Xali'q					
7	Saylaw					

8	Watan					
9	Jaqsı'					
10	Hu'rmet					
11	Baxı't					
12	Miyнет					
13	Diqqan					
14	Isenim					
15	U'lke					
16	O'zbekistan					
17	Ekonomika					
18	Chemodan					
19	Shadlı'q					
20	G'a'rezsizlik					
21	Ana					
22	Fermer					
23	I'qlasbent					
24	Ko'rkem					
25	Qala					
26	Gu'l					
27	Cirk					
28	Legenda					
29	Tariyx					
30	Zeyinli					
31	Respublika					
32	Ulli'					
33	Vokzal					
34	Pa'rman					

Bul metodtaso'zlerdin' tusi'na sol so'zlerdin' bas ha'ribinin' a'lipbede neshinshi boli'p turatug'i'nli'g'i'n san menen ko'rsetiw kerek. Ma'selen, «a» ha'ribinin' tusi'na l sani'n qoyadi' ha'm usi' taqi'lette dawam yettiriledi.

Kishi toparlarda islew metodi'

Kishi toparlarda islew taza temag'a qi'zi'g'i'wshi'li'qti' qa'liplestiriw, jan'a mag'luwmatti' tabi'w ha'm a'meliy sabaqlarda ali'ng'an woqi'w materialin' bekkemlew ushi'n qollani'ladi'. Woqi'wshi'larda birge islesiw ko'nlikpeleri payda boladi'.

Bul metodqa «do'n'gelek stol», «u'sh basqi'shli' intervyu», «stol wortasi'nda ruchka», «galeriyani' aylani'w», «qar boran» ha'm t.b. kiredi. Bul metodlar boyi'nsha islew ushi'n birneshe woqi'wshi'lardan ibarat toparlar du'zip, isenimli wortali'qti' payda yetiw, ashi'qtan-ashi'q wo'z pikirini bildiriw ushi'n jag'daylar jarati'ladi'.

Kishi toparlarda islew woqi'wshi'lardi'n' pikirlew qa'biletin ken'eytiw, rawajlandi'ri'w, woqi'w belsendiligin jedellestiriwge qarati'lg'an. Bul metodti'n' abzalli'g'i':

- sheshim qabi'llaw ko'nlikpesin jaqsi'laydi';
- bir-birinen u'yreniwge mu'mkinshilik beredi;
- pikirlew iskerligi artadi', pikir almasadi', pikirler rawajlandi'radi'.

Toparlarda islew qag'i'ydalari'

Sherigin'izdi di'qqat penen ti'n'lan'.

Topar jumi'slari'na wo'z ara belsene qatnasi'n', berilgen tapsi'rmalarg'a juwapkershilik penen qaran'.

Yeger ja'rdem kerek bolsa, a'l'bette, soran'.

Yeger sizden ja'rdem sorasa, a'l'bette, ja'rdem berin'.

Topar iskerliginin' na'tiyjelerin bahalawda ha'mme qatnasi'wi' sha'rt.

To'mendegilerdi ani'q tu'sinip ali'wi'n'i'z tiyis:

Basqalarg'a u'yretiw arqali' wo'zimiz u'yrenemiz;

Biz bir kemedemiz ha'm birgelikte su'zip shi'g'ami'z.

Kishi toparlarda islewde so'z shaqaplari'ni'n' ishinde yeliklewish so'zlerdi wo'tken waqi'tta to'mendegidey tu'rde wo'tkeriwimizge boladi':

Pochtalion woyi'ni'

Bunda qag'azlardan yeki birdey quti'sha jasaymi'z. Quti'shani'n' birinin' si'rti'na seske yeliklewish, yekinshinin' si'rti'na ko'riniske yeliklewish dep jazi'p qoyami'z. Bunnan son' ren'li qag'azlardan almani'n', almurtti'n' ha'm t.b. su'wreti sali'ng'an qag'azlardi'n' arti'na birewine seske yeliklewish, yekinshisine ko'riniske yeliklewish so'zleri jazi'lg'an qag'azlardi' kishi toparlarga tarqati'p beremiz. Topar ag'zalari' wolardi'n' arasi'ndag'i' so'zlerdi woqi'p ko'rip, ma'nisine qarap seske yeliklewish bolsa, seske yeliklewish quti'si'na, ko'riniske yeliklewish bolsa, ko'riniske yeliklewish quti'si'na saladi'. Son' quti'shadag'i' so'z jazi'lg'an qag'azlardi' ali'p woqi'p ko'rip, qaysi' topar tapsi'rmani' da'l ha'm ani'q wori'nlag'an bolsa, sol topar jen'impaz boladi'. Bul woyi'n, birinshiden, woqi'wshi'lardi'n' yeliklewishlerdin' tu'rlerin ani'qlawi'na ja'rdem berse, yekinshiden, wolardi' shaqqanli'qqa u'yretedi.

Domalaq stol woyi'ni'

Tapsi'rma jazi'p qoyi'lg'an qag'az aylana boylap wo'tkizileadi. Ha'rbir woqi'wshi' wo'zinin' juwap varianti'n jazi'p qoyadi', keyin talqi'law boladi'. Naduri's juwaplar wo'shirilip taslanadi', duri's juwaplardi'n' sani'na qarap woqi'wshi'lardi'n' bilimlerine baha beriledi. Bul metodti' tek jazba tu'rde yemes, ba'lkim, awi'zeki tu'rde de qollani'w mu'mkin.

Mi'sali':

1. Qaraqalpaq tilinde neshe so'z shaqabi' bar ha'm wolar qaysi'lar?
2. Qaraqalpaq tilinde ma'nili so'z shaqaplari' qaysi'lar?
3. Atli'q degenimiz ne?
4. Feyil so'z shaqabi' ko'binese qaysi' ga'p ag'zasi'ni'n' xi'zmetinde qollani'ladi'?
5. Kelbetliktin' neshe da'rejesi bar?
6. Sanli'qlardi'n' qanday tu'rleri bar?
7. Ra'wish degenimiz ne?
8. Almasi'q degenimiz ne?
9. Ko'mekshi so'zlerdin' tu'rlerin ko'rsetin'.
10. Modal so'zlerge mi'sal keltirin' ha'm t.b.

Soni' yeste tuti'wi'mi'z kerek, jaqsi' qoyi'lg'an soraw, bul juwapti'n' yari'mi'n wo'zine ali'p ju'rgen soraw boli'p yesaplanadi'. Soni'n' ushi'n sorawdi' da'l ha'm ani'q yetip beriwimiz kerek.

Barli'q toparlarg'a tapsi'rma beriledi. Ha'rbir juwap varianti'n bir bet qag'azg'a jazi'p, woni' qon'si'si'na beredi, wo'z ruchkasi'n bolsa stoldi'n wortasi'na i'si'ri'p qoyadi'. Mi'sali': Ko'mekshi so'zlerden ma'nili so'z shaqaplari'ni'n' qanday ayi'rmashi'li'g'i' bar? Mi'sallar menen pikirin'izdi da'llillen'. 10 — 15 minut ishinde ilaji' bolg'ani'nsha ko'birek sanda juwap varianti'n beriwi kerek. Juwap jazi'lg'an qag'az bir woqi'wshi'dan yekinshisine wo'tkeriledi. Woqi'wshi' juwapti' jazi'p keyingi woqi'wshi'g'a wo'tkeredi. Ruchkasi'n bolsa wo'zine qarama-qarsi' yetip stolg'a qoyi'p qoyadi'. Juwapti' bilmeytug'i'n woqi'wshi' qag'azdi' keyingi woqi'wshi'g'a wo'tkeredi, biraq ruchkasi'n qoli'nda ali'p qaladi'. Bul metodti'n' ja'ne bir sha'rti: bir jazi'lg'an variantti' yekinshi ta'kirarlaw mu'mkin yemes.

Ko'mekshi so'zler jeke turg'anda heshqanday ma'ni an'latpaydi'. Jeke turi'p bir sorawg'a juwap bermeydi, aldi'ndag'i' so'z benen qosi'li'p bir sorawg'a juwap beredi, sonday-aq ga'p ag'zasi' bola almaydi'. Al ma'nili so'z shaqaplari' bolsa jeke turi'p leksikali'q ma'nige iye boladi'. Belgili bir sorawg'a juwap beredi. Qanday da bir ga'p ag'zasi' xi'zmetin atqaradi' h.t.b. Mi'sali': Sen de usi'lay deysen' be? Ko'k jiyegin bu'gin ha'm ko're almadi'q. Bul ga'plerdegi de, be, ha'm so'zleri ko'mekshi so'zler yesaplanadi'. Wolar heshqanday ma'ni an'lati'p turg'an joq. Tek ga'pte qosi'msha ma'ni berip tur, yag'ni'y janapay boli'p yesaplanadi'. Al qalg'an so'zler ma'nili so'z shaqaplari' boli'p yesaplanadi'. Birinshi ga'ptegi sen, usi' so'zleri — almasi'q, usi' so'zine -lay qosi'mtasi' qosi'li'p ra'wish jasalg'an, deysen' ko'mekshi feyili, II bet, birlik sanda qollani'lg'an.

Woqi'wshi'lardi'n' bergan juwaplari' mug'allim ta'repinen sanap wo'tiledi ha'm wolardi'n' ha'rbiri talqi'lanadi'. Bul metodti'n' wo'zine ta'n birqansha abzalli'qlari' bar:

- mug'allim sabaqqa kim tayar, kim tayar yemesligin ko'rip turadi';
- tapsi'rmag'a tayarlanbag'an woqi'wshi' awi'zeki tu'sindirip wo'tkende tema boyi'nsha bir qansha paydali' bilimlar ali'wi' mu'mkin.

Bul toparda ali'p bari'latug'i'n jumi's boli'p, woqi'wshi'lardi' birlestiredi, sebebi wo'z varianti' u'stinde ju'da' uzaq woylap woti'ratug'i'n woqi'wshi' tayar bolmasa, bunda da toparg'a pa'nt beredi, sebebi topar woni'n' ushi'n islewi kerek boladi'.

Woqi'wshi'lar wo'z juwaplari'n yeki ma'rte: jazg'anda yaki awi'zeki talqi'lag'anda tu'sinip aladi'.

Bul metodti' wo'tkeriwde tiykarg'i' maqset woqi'wshi'lardi' woylawg'a, yerkin pikirlewge, sonday-aq shaqqanli'qqa u'yretedi. Sebebi bul tapsi'rmani' kishi toparlarda woqi'wshi'larg'a bersek, wolar qarsi'las topardan tez ha'm buri'n boli'wg'a ha'reket yetedi. Bul woyi'ndi' wo'tkermesten aldi'n klass woqi'wshi'lari' kishi toparlarg'a bo'linip aladi'. Buni'n' wo'tkeriliw ta'rtibi to'mendegishe:

Quti'g'a bo'leklenip qi'yi'lg'an qag'azlardi'n' arti'na ha'r qi'yli' so'zlerdi jazi'p aralasti'rami'z. Bunnan son' usi' aralasti'ri'lg'an so'zlerdi konvertlerge sali'p, kishi toparlarg'a tarqatami'z. Tarqati'lg'annan son' woni'n' wo'tkeriliw ta'rtibi woqi'wshi'larg'a tu'sindiriledi, yag'ni'y bo'lek qi'yi'li'p, tarqati'lg'an qag'azlardi' worni'-worni'na qoyi'p wolardan ga'p payda yetiw kerek ha'm woni' ani'qlaw kerek. Bunda ha'rbir toparg'a ha'r tu'rli yetip jazi'lg'an so'zler beriledi. Ha'mmesiniki birdey bolmag'ani' maqul. Sebebi woqi'wshi'lar tema haqqi'nda ko'birek mag'luwmatqa iye boladi'. Mi'sali': Sanli'q so'z shaqabi'ni'n' sintaksislik xi'zmeti haqqi'nda tema wo'tkende woqi'wshi'lar temani' tu'singennen keyin, yag'ni'y bekkemlew waqti'nda to'mendegidey usi'lda wo'tkersek boladi'.

Kishkene formada qi'yi'lg'an qag'azlardi'n' arti'na ishinde sanli'q so'zleri bar naqi'l-maqallardi' jazi'p, konvertke salami'z. Bir ku'nlik jolg'a shi'qsan', u'sh ku'nlik azi'q al. Bul naqi'ldag'i' segiz so'zdi wo'z aldi'na bo'lek-bo'lek qi'yi'lg'an segiz qag'azdi'n' arti'na jazi'p, kishi topardi'n' birine beremiz. Wonnann son' wori'nlani'w sha'rtin woqi'wshi'larg'a tu'sindiremiz. Topar ag'zalari' tarqati'li'p qoyi'lg'an konverttegi segiz so'zdi worni'-worni'na qoyi'p, naqi'l so'zlerdi duri's tawi'p qoyi'w kerek. Bunnan son' topar ag'zasi' woni' dawi'slap woqi'ydi'. Basqa toparlar woni' qadag'alap turadi'. Duri's yaki qa'tesi birgelikte talqi'lanadi'. Kemshiligi bolsa sol topar ag'zalari' taba almasa, qarsi'las topar ag'zalari' tapsa da boladi'. Yeger usi'lay bolsa wonda ball qarsi'las toparg'a qosi'msha ball si'pati'nda yesapqa ali'nadi'. Qa'te-kemshilikler mug'allim ta'repinen toli'qti'ri'li'p bari'ladi'. Naqi'ldi' duri's tapqan son' topar ag'zalari' woni'n' ishindegisi sanli'q so'zlerdi tabi'w kerek. Bul mi'salda bir, u'sh so'zleri sanli'q yesaplanadi'. Bulardi' tapqan son' yendi wolar sanli'q so'z ga'ptin' qaysi' ag'zasi' xi'zmetinde qollang'ani'n tabi'w kerek. Bul ga'pte sanaq sanlar numerativ so'zler menen dizbeklesip kelip, sol so'z benen birlikte qansha? degen sorawg'a juwap berip, pi'si'qlawi'sh ag'za xi'zmetin atqari'p tur. Ha'rbir berilgen juwap xoshamet kartoshkasi' arqali' mug'allim ta'repinen bahalap bari'ladi'.

Bul metodi' wo'tkeriwde biz woqi'wshi'larg'a tek sanli'q so'zlerdi, woni'n' qaysi' ga'p ag'zasi'ni'n' xi'zmetinde qollani'li'wi'n u'yretip qoymastan, xali'q awi'zeki do'retiwshiligin' ulli' miyraslari' yesaplang'an naqi'l-maqallardi' da u'yretiwe yerisemiz. Naqi'l-maqallardi' woqi'wshi'ni'n' ko'p biliwi, wolardi'n' woy-wo'risin, pikirlewin wo'siredi. Sabaq son'i'nda topardag'i' xoshamet kartoshkalari' arqali' jen'impaz topardi' ani'qlap, wolardi'n' tiyisli ballari' qoyi'ladi'. Sabaqqa belsene qatnasqan woqi'wshi'lar xoshametlenedi. Bunday metodlardi' mug'allim ha'rbir sabag'i'nda paydalansa maqsetke muwapi'q boladi'.

WO'Z JUBI'N'DI' TAP METODI'

Bul metodi' da kishi toparlarda qollansa boladi'. Buni'n' wo'tkeriliw ta'rtibi to'mendegishe:

Bunda biz ha'r tu'rli ren'li qag'azlardan ha'r qi'yl'i figuralardi' jasaymi'z. Mi'sali': to'rtmu'yeshlik, domalaq h.t.b. Sonday-aq, miywelerdi' jasasaq ta boladi'. Bul mug'allimnin' sheberligine baylani'sli'. Sol jasag'an qag'azlari'mi'zdi' da'l wortasi'nan bo'lip alami'z, son' bo'lgan qag'azi'mi'zdi'n' bir ta'repine soraw jazami'z, yekinshi ta'repine sol sorawdi'n' juwabi'n jazami'z. Wolardi' bir i'di'sqa sali'p aralasti'rami'z. Son' topar ag'zalari' sol i'di'stan birewin wo'zi tan'lap aladi'. Keyin mug'allim soraw alg'an woqi'wshi'g'a alg'an sorawi'n woqi'wi'n aytadi'. Wol sorawdi' woqi'g'an son' basqa woqi'wshi'lar woni' ti'n'lap, sol sorawdi'n' juwabi'n alg'an woqi'wshi' duri's tawi'p, wol da qoli'ndag'i' qag'azdag'i' juwapti' woqi'wi' kerek. Yeger sorawg'a duri's juwap tabi'lsa, wolar bir jupli'q boladi'. Qollari'ndag'i' qag'azlardi' ali'p yekewin qurasti'rsa bir figura payda boladi'. To'rtmu'yeshlik, domalaq yamasa miywelerden alma, almurt h.t.b. Woni'n' qanday na'rse bolg'ani'n' da woqi'wshi'larg'a tapti'ri'wi'mi'z kerek. Mi'sali', buni' almasi'qlardi' ta'kirarlaw sabag'i'nda wo'tkersek boladi'.

1. Almasi'q degenimiz ne? degen soraw alma formasi'nda qi'yi'lg'an ren'li qag'azdi'n' jarti' ta'repine jazi'ladi'.

Juwabi': Atli'q, kelbetlik, sanli'q ha'm ra'wish worni'na almasi'p qollani'latug'i'n so'zlerge almasi'q delinedi, — degen juwap jazi'lg'an ren'li qag'azdi'n' jarti' ta'repin alg'an woqi'wshi' juwapti' duri's tawi'p ali'wi' kerek. Yeki ren'li qag'azdi' qurasti'rg'anda, alma su'wreti payda boladi'. Woni' da woqi'wshi'lardi'n' wo'zleri tabadi'. Bul miyweni biz qaysi' pa'ndi u'yrenemiz? — dep mug'allim soraw berip, woqi'wshi'lar woni'n' biologiya pa'ninde u'yrenetug'i'ni'n tawdi'ri'p, mug'allim bir pa'n menen yekinshi pa'ndi baylani'sti'ri'w mu'mkinshiligine de iye boladi'.

Mi'na sorawlardi' jazsaq boladi':

2. Almasi'qti'n' ma'nisine qaray qanday tu'rleri bar?

Juwabi': Almasi'qlar leksika-semantikali'q ha'm grammatikali'q wo'zgesheliklerine qaray: betlik, wo'zlik, soraw, siltew, belgilew, ja'mlew, boli'msi'zli'q, belgisizlik almasi'g'i' si'yaqli' 8 tu'rge bo'linedi.

3. Betlik almasi'g'i'na qanday almasi'qlar kiredi.

Juwabi': Men, sen, wol, biz, siz almasi'qlari' kiredi.

4. Wo'zlik almasi'g'i'ni'n' tarti'mlang'an tu'rine mi'sal keltirin'.

Juwabi': Wo'zim, wo'zin', wo'zi, wo'zimiz, wo'zin'iz, wo'zleri.

5. Wol almasi'g'i'ni'n' siltew almasi'g'i' xi'zmetinde kelgen tu'rine mi'sal keltirin'.

Juwabi': Wol ku'nler a'lleqashan wo'tip ketti.

6. Belgilew almasi'g'i' qay waqi'tta qosi'li'p, qay waqi'tta bo'lek jazi'ladi'?

Juwabi': Soraw almasi'g'i' menen qatar kelgende qosi'li'p jazi'ladi', al atli'q so'zler menen qatar qollang'anda bo'lek jazi'ladi'.

7. Ba'ri, barli'q, ba'rshe, ha'mme, pu'tkil, pu'tin, gu'lla'n, tamami', dui'ym so'zleri qaysi' almasi'q tu'rine kiredi?

Juwabi': Ja'mlew almasi'g'i'.

8. Heshkimnin' so'zi qaysi' seplikte tur?

Juwabi': Iyelik sepligi.

9. Geybirewler atarbasi'n aynalshi'qlap, yer-turmani' menen da'skelerin taqlasti'ri'p ju'r. Ga'pte almasi'q so'z qaysi'?

Juwabi': Geybirewler

9. A'llekim, a'llebirew so'zleri almasi'qti'n' qaysi' tu'rine kiredi?

Juwabi': Belgisizlik almasi'g'i' h.t.b.

I'SSI' KARTOSHKA METODI'

Woqi'wshi'lar tema boyi'nsha soraw tayarlaydi' ha'm qasi'ndag'i' woqi'wshi'g'a kartoshkani' taslaydi' ha'm soni'n' menen birgelikte soraw beredi, kartoshkani' tuti'p alg'an student sorawg'a juwap beredi ha'm yekinshi studentke kartoshkani' uzatadi' ha'm soraw beredi. Kartoshka suwi'p qalmawi' ushi'n sorawlarg'a tez-tez juwap beriwi tiyis. Woyi'n bari'si'nda tez-tezden, irkilmesten juwap bergen studentler bahalanadi'.

Tapsi'rma:

1. Morfologiya neni u'yretdi?

2. So'z shaqaplari' haqqi'nda tu'sinigin'izdi ayti'n'?

3. So'z jasali'w formalari' haqqi'nda ayti'n'?

1-woqi'wshi': Morfologiya — so'zlerdin' quri'li'si'n izertleytug'i'n grammatikani'n' yen' u'lken bir tarawi'. Wonda so'z ha'm so'z formalari', so'zlerdin' leksika-grammatikali'q jaqtan so'z shaqaplari'na bo'liniwi ha'm wolardi'n' morfologiyali'q kategoriyalari' u'yreniledi.

2-woqi'wshi': So'z ha'm so'z formalari' grammatikani'n' u'yreniw obyektin wo'tkende g'ana so'zlerdin' jasali'wi', so'zlerdin' forma jasaw ha'm wo'zgeriw ni'zamli'qlari'na tiykarlanadi'. Solay yetip, so'z ha'm so'z formalari' tilde qollani'w arqali' tildin' yen' a'hmiyetli qari'm-qatnas qurali' pikir ali'si'w xi'zmetin atqaradi'.

3-woqi'wshi': Morfologiyani'n' u'yreniw obyektine kiretug'i'n so'z formalari' da joqari'dag'i' si'yaqli' tiykar'i' morfema ha'm qosi'msha morfemalarg'a aji'raladi'.

Woqi'ti'wdi'n' interaktiv usi'llari' to'mendegi na'tijelerga ali'p keledi:

- Woqi'wshi'larda sabaqqa, pa'nge qi'zi'g'i'wshi'li'q artadi';
- Do'retiwshi sheriklesler si'pati'nda islewge u'yrenedi;
- Tiykarlang'an (juwap qaytari'wg'a) wo'zgerislerge, turaqli' tayarli'qqa ha'm juwapkershilikli ma'selelerdi sheshiwge u'yrenedi;
- Woqi'w materiali' bekkem wo'zlestiriledi;
- Analitikali'q woylaw rawajlanadi';
- Qari'm-qatnas jasaw ma'deniyati' qa'liplesedi;
- Woqi'wshi'lar woqi'w iskerligine belsendilik penen qatnasadi';
- Woqi'w ushi'n qolayli' (unamli') psixologiyali'q wortali'q jarati'ladi' ha'm t.b.

Soni' yeste tuti'wi'mi'z kerek, jaqsi' qoyi'lg'an soraw, bul juwapti'n' yari'mi'n' wo'zine ali'p ju'rgen soraw boli'p yesaplanadi'. Soni'n' ushi'n sorawdi' da'l ha'm ani'q yetip beriwimiz kerek.

Juwmaqlap aytqanda, sabaq wo'tiw bari'si'nda bunday interaktiv metodlardan paydalani'w woqi'wshi'ni'n' bilim da'rejesinin' asi'wi'nda sonday-aq, yerkin pikirlew qa'biletin, logikali'q woylawin' rawajlandi'ri'wda ju'da' u'lken a'hmiyeti bar. Soni'n' ushi'n woqi'ti'wshi' ha'rbir sabag'i'n' qi'zi'qli' ha'm mazmunli' wo'tiwge ha'reket yetiwi za'ru'r.

JUWMAQ

O'zbekistan Respublikasi'ni'n' bilimlendiriw sistemasi'na jan'ali'q yengiziw, woqi'wshi'lardi'n' bilim ha'm ko'nlikpelirin qa'liplestiriwde jaqsi' na'tijje beretug'i'n woqi'ti'wdi'n' interaktiv usi'llari'nan paydalani'w bu'gingi ku'nnin' talabi' boli'p yesaplanadi'.

Bu'gingi ku'nde woqi'wshi'larg'a bilim beriwde jan'a pedagogikali'q texnologiyalardan paydalani'p sabaq wo'tiw yen' a'hmiyetli ma'selelerdin' biri. Bunday usi'llar woqi'wshi'larda bilim ali'wg'a qi'zi'g'i'wshi'li'q voyatadi'. Woqi'wshi' sabaqlarg'a puqta tayarli'q ko'riwge umti'ladi'. Interaktiv metodlar woqi'wshi'lardi'n' bilim ali'w mu'mkinshiligin jedellestiriwge imkaniyat beredi.

Bul metodlardi'n' maqseti — topardag'i' woqi'wshi'lardi'n' qi'sqa waqi't ishinde nelerdi biletug'i'nli'g'n' ani'qlaw. Interaktiv metodlardi'n' a'hmiyetli ta'repi wol topardi' birlestirip ha'rbir qatnashi'wshi'ni'n' juwapkershilikti seziwi ushi'n imkaniyat beredi, barli'q jumi'slardi'n' birgelikte wori'nlani'wi'n ta'miynleydi. Interaktiv metodlardi'n' tu'rleri ko'p. Biz bul metodikali'q qollanbami'zda interaktiv metodlardi'n' ayi'ri'mlari'na g'ana toqtap wo'ttik. Wolardan mashqalali' soraw, aqi'li'y hu'jim, klaster, bilemen, biliwdi qa'leymen, bilip aldi'm, venn diagrammasi', bali'q skleti, sinkveyn, bumerang, PSMU, zigzag, insert, blic-soraw, kishi toparlarda islew metodlari'n' qaraqalpaq tili sabaqlari'nda qollani'w boyi'nsha wo'z pikirlerimizdi bildirdik.

Klaster metodi' woqi'wshi'lardi'n' belgili bir temani' teren' u'yreniwge ja'rdem berip woqi'wshi'lardi' temag'a baylani'sli' tu'sinik yaki ani'q pikirdi yerkin ha'm ashi'q tu'rde izbe-izlik penen ti'g'i'z baylani'sqan halda tarmaqlawg'a u'yretse, bilemen, biliwdi qa'leymen, bilip aldi'm metodi' woqi'wshi'lardi' yerkin pikirlewge bag'darlaydi'. Bilimlerde wo'zlestiriwge juwapkershilik ha'm qi'zi'g'i'wshi'li'q voyatadi'. Al, aqi'li'y hu'jim metodi' bolsa toparlarda ko'plegen ideyalardi' bildiriw mu'mkinshiligin beretug'i'n metod.

Mashqalali' soraw metodi'nda student yaki woqi'wshi'lar wortag'a qoyi'lg'an sorawdi' u'yrenen teoriyali'q mag'lumati'na tiykarlani'p wo'z betinshe sheshiwge, talqi'lawg'a u'yrenedi. Venn diagrammasi' metodi'nda til qubi'li'slari'ni'n' uqsasli'q ha'm ayi'rmashi'li'q ta'replerin ani'qlawg'a u'yrense, bumerang metodi' ta'lim ali'wshi'lardi'n' kishi toparlarda materialdi' wo'z betinshe u'yreniwine ha'm basqalarg'a u'yretiwe qarati'lg'an metod boli'p yesaplanadi'.

Sinkveyn metodi' xabarlardi' qi'sqasha bayan yetiw, qospali' woy-pikirdi birneshe so'zler arqali' bildiriwge u'yretetug'i'n metod. Bul metoddan qaraqalpaq tilinen qag'i'ydalardi' ha'm mi'sallardi' keltiriwde qollansaq boladi'. Al, zigzag, blic-soraw metodlar ta'lim ali'wshi'lardi'n' wo'tilgen temalar boyi'nsha wo'z tu'siniklerin ani'q ha'm izbe-iz bildiriwge u'yretetug'i'n metod. Bul metodta az waqi't ishinde temag'a baylani'sli' ko'p mag'luwmatlardi' ani'qlawg'a boladi'.

Kishi toparlarda islesiwde woqi'ti'wshi' wo'zinin' pedagogikali'q sheberligine, wo'tetug'i'n yamasa wo'tilgen temag'a baylani'sli' woyi'n jari'slardi' sho'lkemlestiriwi mu'mkin. Bul metodta woqi'wshi'lar toparlar menen islesiwge u'yrenedi.

Juwmaqlap aytqanda, interaktiv metodlar sabaqti'n' qi'ziqli' ha'm ta'sirshen'ligin asi'radi', woqi'wshi'lardi' ta'lim procesinin' aktiv subyektlarine aylandi'radi'.

A'DEBIYATLAR

1. Каримов И.А. Жокары манауиат – жеңилмес күш. Ташкент, «Манауиат», 2008.
2. Билимлендириу ҳаққында Өзбекистан Республикасының Нызамы. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 16-октябрь, 1997-жыл.
3. Кадрлар таярлаудың миллий бағдарламасы. Нөкис, 2000.
4. Азизхожаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Тошкент, 2006.
5. Бердимуратов Е., Алланазаров Қ. Қарақалпақ тили 5-класс ушын илимий-методикалық колланба. Нөкис «Билим», 2003.
6. Филологик таълимда инновацион технологиялар (илмий мокалалар тўплами). Тошкент, 2004.
7. Фуламов А., Нъематов. Она тили талим мазмуни. Тошкент, 1995.
8. Фуламов А., Кодиров М. Ўзбек тилин ўқитиш методикаси. Тошкент, 2001.
9. G'offorova T. Boshlang'ish talimda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2012.
10. Ходиев Б., Голин Л., Хакимова Д.П. Өз бетинше оқыу хызметин шөлкемлестириудин усыл хэм кураллары. Нөкис, 2012.
11. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А. Пардаев. Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент, 2008.
12. Исабаев Ө. Қазақ тилин оқыту методикасы. Ташкент, 2003.
13. Қутлымуратов Б. Қарақалпақ тилин оқытуудың айырым мәселелери. Нөкис, 1992.
14. Қутлымуратов Б. Қарақалпақ тили морфологиясын оқытуу усыллары. Нөкис, 1996.
15. Mavlyanova R., Raxmanqulova N. Boshlang'ish ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. Toshkent, 2013.
16. Мырзаулов Т. Грамматикани ўқитишнинг лингвистик асослари. Тошкент, 1994.
17. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. O'qiv qo'llanmasi. Qarshi, 2000.

18. Пирниязова А. Каракалпак тилин педагогикалық технология тийкарында оқытыў. Нөкис, 2009.

19. Пирниязова А.Қ., Шынназарова С.Ж. Хәзирги каракалпак әдебий тили (лексикология) пәнин оқытыўда интерактив усыллардан пайдаланыў усыллары. «BAYOZ» нашриёти, Тошкент, 2014.

20. Tuxliev V., Shamsieva M., Ziyadova T. O'zbek tilin o'qitish metodikasi. Toshkent, 2010.

21. Йулдашев Ж.Ф., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. Қўлланма, Тошкент, 2004.

22. Замонавий дарс. Илимий-методик тўплам. А.Авлоний номидаги ХТХ ҚТМОМИ. Тошкент, 2007.

Sh.Allaniyazova., J.Tan'irbergenov

QARAQALPAQ TILIN WOQI'TI'WDA INNOVACIYALI'Q TEXNOLOGIYALAR

(Woqi'w qollanba)

«Bilim» baspasi'
No'kis 2015-ji'l

Redaktori' *U. Yusupova*
Ko'rk. redaktori' *I. Serjanov*
Tex. redaktor *Z. Allamuratov*
Operator *A. Atagullaeva*

Licenziya: AI №108, berilgan vaqti' 2008-ji'l 15-iyul.

Basi'wg'a ruqsat yetilgan vaqti' 15.10.2015-ji'l. Formati' 60x84 $\frac{1}{16}$. «Times KRKP» gamitulasi'. Ofset baspa qag'azi'. Ofset baspa usi'li'nda basi'ldi'. Ko'lemi 3,75 b.t. 3,49 sha'rtli b.t. 3,33 yesap b.t. Nusqasi' 500 dana. Bahasi' sha'rtname boyi'nsha. Buyi'rtpa №20.

«Bilim» baspasi', 230103. No'kis qalasi', Qaraqalpaqstan ko'shesi, 9.

Elektron ma'nzil: bilim.baspa.@bk.ru

«Bilim» baspasi'nda basi'p shi'g'ari'ldi'.